פסקי מרן הראשון לציון
הרה"ג **מרדכי אליהו** שליט"א

הלכות זרעים

כתיבה: **הרב עידו אלבה**

עריכה ומקורות: **הרב אהוד אחיטוב**

תוכן

הלכות תרומות ומעשרות

פרק א' הפרשת תרומות ומעשרות 19

1. סדר ההפרשה 19
2. הפרשת תרומות ומעשרות בערב שבת והפרשה ע"י אורח 22
3. התנהגות בתרומה 24
4. גמר מלאכת הזיתים והענבים 24
5. גמר מלאכת היין ע"י גוי 26
6. גמר מלאכה ע"י גוי בשאר גידולים 27
7. חיוב תרו"מ בפירות הגוי 28
8. פירות חו"ל שנגמרה מלאכתם בארץ 29
9. אכילת עראי לפני גמר מלאכה 29
10. קביעות למעשר 30
11. נבטים ודינם לתרו"מ וברכה 31

פרק ב' דיני חילול מעשר שני 32

פרק ג' נתינת המעשרות 35

1. נתינת המעשרות - נתינת הפרי 35
2. דרכי נתינת המעשרות 36
3. הגדרת עני 38

פרק ד' דיני ביעור מעשרות 39

הלכות ערלה

1. פירות האסורים באיסור ערלה 44
2. דיני ערלה במשתלות 46
3. ערלה בנטיעה לסייג והרכבה 46
4. פדיון נטע רבעי 47

הלכות כלאים

1. כלאי זרעים 48
2. כלאי אילן 49
3. דין הפירות בכלאים 51
4. כלאי הכרם 52

הלכות שביעית

פרק א' הלכות קדושת שביעית 53

פרק ב' ביעור פירות שביעית 54

1. אופן הביעור 54
2. זמן הביעור 55
3. דין הפירות לאחר זמן הביעור 55

הלכות חלה

1. הכמות המתחייבת בהפרשת חלה 58
2. סוגי העיסות החייבות בחלה 60
3. סדר הפרשת חלה 62
4. לישת עיסה ע"מ לחלק 63
5. דין צירוף בחלה 64
6. חלת חו"ל 67
7. הפרשת חלה בשבת ולאחר הפסח 67

כ"ה

MORDECHAI ELIAHU
FORMER CHIEF RABBI OF ISRAEL & RICHON LEZION

מ ר ד כ י א ל י ה ו
הראשון לציון והרב הראשי לישראל לשעבר

בס"ד, ח' שבט תשנ"ט
5-2456.99

דברי ברכה

"וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ להי' הוא קדש להי' " (ויקרא כ"ז ל'). הגם שלפי דברי חז"ל מדבר בעניו מעשר שני, יש כאן עקרון חשוב "קנאו ה"י רש"י שם. האדם שייך לקב"ה האדמה שלו זרע הארץ פרי עץ. היינו התבואה ופרי העץ הכל להי'. שהוא נותן לך אותם במתנה ובלבד שתפריש מהם לכהן וללוי ומעשר שני ועני. ומקרא מלא הוא "ראשיתם אשר יתנו להי' לך נתתים" (במדבר יח' פסוק ב').

לא מכספך אתה נותן, לא ממך אתה מפריש, אלא הכל של הקב"ה ונותן לך זכות (טובת הנאה) לתת להם. יש מחלוקת בראשונים אם התרומה וכו' מעורבת בתוך התבואה או בעת ההפרשה אתה קובע את התרומה. וכן כל המעשרות למיניהם. ועיין חולין קל"ג ורדב"ז על הלכות תרומות פ"ב הט"ו ופ"ו מעשר הכ"א. וכ"מ מע"ש פ"ג הי"ז.

ברוך ה' אכשר דרא, פעם היו עמי הארץ שפירותיהן "דמאי" אח"כ היו עמי ארצות כאלה שבכלל פירותיהן טבל. או למרבה ספק. כיום ב"ה יש הרבה חקלאים שנזהרים במצוות התלויות בארץ, ומשתדלים לקיים בעצמם מצות תרו"מ והמצוות הנלוות מחרישה ועד אכילה. אבל לא כולם עושים זאת, אולם התודעה של "טבל" קיימת. ויש ריבוי הלכות בתרו"מ וחלה ושביעית ומאחר שעשו לכם ציונים בגולה לא עשו ולא דקדקו בזה ולא תקנו להם רק הפרשת חלה. ע"כ הלכות הם כמו חדשים ויש לעיתים חידושים בהם.

תיתי להם ל"**מכון התורה והארץ**" ולעומדים בראש הרה"ג ר' **יגאל קמנצקי** שליט"א הרב האזורי בגוש קטיף והרה"ג ר' **יהודה עמיחי** שליט"א ראש מכון ההלכה, ולרבנים חברי המכון שעושים עבודה נפלאה בשני שטחים מיוחדים. בשטח בירור ההלכה ובשטח הלכה למעשה ע"י בירורים הלכתיים נוקבים ולנים בעומקה של ההלכה. ומבררים ומלבנים כל נושא ונושא באופן יסודי. ובענין הלכה למעשה הדרכה לחקלאים בכל הנושאים כלאים, ערלה, תרו"מ, חלה וכו' והם מתייעצים עם בעלי מקצוע בחקלאות כדי לברר את הנושאים הלכה למעשה, אשריהם ואשרי חלקם.

בחוברת הזו שמוציאים עתה יש לקט הלכות וברור שאין בו כל הלכות תרו"מ, ערלה, שביעית וחלה. לקט בלבד מדברים שנאמרו במקומות שונים ונקוה שזה יביא להתעוררות לדון בנושאים אלו ונזכה לקיים כל המצוות מדאורייתא בביאת כולכם בביאת הגואל ובבנין אריאל בעגלא ובזמן קריב אכי"ר.

מרדכי אליהו

מרדכי אליהו
הראשון לציון, הרב הראשי לישראל לשעבר

הקדמה

פסקי ההלכה שבחוברת זו נרשמו מפי מרן הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א על ידי הרב עידו אלבה שליט"א, והם הועברו על ידו ל"מכון התורה והארץ" לזיכוי הרבים ועל כך יבורך מפי עליון.

ההערות שנכתבו על ידנו נועדו לציין את מקורות ההלכה, ומטרתם לאפשר למי שחפץ בכך ללמוד את הנושא לעומקו. הוספנו גם סקירות קצרות לסעיפים המרכזיים על מנת להבהיר את טעם פסק ההלכה למעשה.

לאחר עריכת הפסקים והערותיהם, נשלח החומר הכתוב למרן הראשון לציון שליט"א, שעבר על הכל והעיר את הערותיו שהיו לנו לאחיעזר ואחיסמך בלימוד הנושאים הנ"ל.

מטבע הדברים היוו פסקי הלכה אלו את גולת הכותרת של העלון "אמונת עתיך" היוצא מזה כארבע שנים על ידי המכון. כיון שכך הוחלט לרכז את הדברים שהופיעו עד כה בהמשכים, ולהדפיסם כחטיבה אחת.

מטרת קובץ פסקים זה לציין פסקי הלכה בעניני זרעים עם השלכות מעשיות ואקטואליות. לכך אין היא מקיפה את כל הלכות זרעים, ואנו מקוים שבעזה"י נזכה לכך בשנים הבאות.

אהוד אחיטוב

הלכות תרומות ומעשרות

פרק א' הפרשת תרומות ומעשרות

1. סדר ההפרשה
2. הפרשת תרומות ומעשרות בערב שבת והפרשה על ידי אורח
3. התנהגות בתרומה
4. גמר מלאכת הזיתים והענבים
5. גמר מלאכת היין ע"י גוי
6. גמר מלאכה ע"י גוי בשאר גידולים
7. חיוב תרו"מ בפירות הגוי
8. פירות חו"ל שנגמרה מלאכתם בארץ
9. אכילת עראי לפני גמר מלאכה
10. קביעות למעשר
11. נבטים ודינם לתרו"מ וברכה

1. סדר ההפרשה

א. כשמפריש תרו"מ, יש להקפיד לומר בתחילת נוסח ההפרשה: "האחד ממאה שבידי ישאר טבל", ואין לשנות מנוסחאות הקדמונים. אמנם בדיעבד, אם השמיט משפט זה - אין הדבר מעכב את חלות ההפרשה[1].
נוסח ההפרשה שאנו נוהגים בו: אם מפריש תרומות ומעשרות מטבל ודאי, נוטל פרי או חלק ממנו שיש בו יותר מאחד ממאה ואוחזו בידו. לפני ההפרשה יברך: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו להפריש תרומות ומעשרות". בספק טבל לא מברכים, וכן ממקום שמסופק אם הוא מגבולות עולי מצרים או עולי בבל.
לפני פדיון מעשר שני ודאי יש הנוהגים לברך: "ברוך אתה ה', אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על פדיון מעשר שני". בספק טבל - אין מברכים. אח"כ לוקח יותר מ"אחד ומאה" בידו, ואומר:

1. העיקרון של קריאת שם חולין או טבל, למה שעתיד להיות תרומת מעשר - מפורש במשנה (דמאי פ"ה מ"ב), רמב"ם (תרומות פ"ג הכ"ד), שו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' כח). אולם הירושלמי (דמאי פ"ה ה"ב) התחבט לשם מה יש צורך בכך. משום כך יש שהשמיטו משפט זה מנוסח ההפרשה: עולת ראיה (ח"א עמ' שנא), חזו"א (דמאי סי' יב ס"ק ב ד"ה ויש). ויש שכתבו לאומרו; עי' כרם ציון (תרומות הלכות פסוקות עמ' קז). ועי' מאמרו של חברנו הרב שמעון בירן הי"ד ("התורה והארץ" ח"א עמ' 252-260).

א. אחד ממאה שבידי ישאר טבל.
ב. המעט יותר מאחד ממאה שבידי בצפון הפרי יהא תרומה גדולה על הכל.
ג. אחד ממאה שבידי ועוד תשנה חלקים כמותו בצפון הפירות הם מעשר ראשון.
ד. אותו אחד ממאה שבידי שעשיתיו מעשר ראשון, יהא תרומת מעשר.
ה. **בפירות של השנים א, ב, ד, ה, של השמיטה, יאמר:** עשרה חלקים בצד דרום של הפירות הם **מעשר שני**. הם וחומשיהם מחוללים על פרוטה במטבע שייחדתי לזה.
ו. **בפירות של השנים ג' ו' של השמיטה, יאמר:** עשרה חלקים בצד דרום של הפירות הם **מעשר עני**.
ז. **אם מסופק מתי גדלו או חנטו הפירות, יאמר את הנוסח בסעיפים א-ה ויוסיף אח"כ:** אם צריך מעשר עני, הרי מעשר עני בדרום הפירות.

ב. אין להפריש ממין אחד על מין אחר, אלא יש לקחת מעט יותר מאחוז מכל מין המיועד לתיקון. וכן אין להפריש מדרגות חיוב שונות, לכך אין להפריש פירות שהם ספק מעושרים, על פירות שהם ספק מעושרים אף שהם מאותו המין אם הם ניקנו בזמן אחר או במקום אחר. ולכך גם אין להפריש פירות שניקנו בשוק על פירות שגדלו בחצירו, וכן אין להפריש מפירות שגדלו בגבולות עולי מצרים על פירות שגדלו בגבולות עולי בבל. ואין להפריש ממה שגדל בעציץ שאינו נקוב על מה שגדל בעציץ נקוב[2]. וכן בכל הנ"ל אם היפך, ואם הפריש יעשה שאלת חכם, כי יש מקרים שהתרומה אינה תרומה, ולפעמים התרומה חלה לחומרא.

ג. המפריש על כמה סוגי פירות או ירקות יחד - אינו חייב לומר: "כל מין על מינו", משום שדבר זה ברור מאליו[3]. ומכל מקום טוב לומר כן, בכדי שיהא הדבר יותר מפורש.

2. איסור הפרשה ממין על שאינו מינו: עי' תרומות (פ"ב מ"ד), רמב"ם (תרומות פ"ה ה"ב), שו"ע (סי' שלא סעי' נג).
האיסור להפריש מפירות שהם ספק מעושרים שהגיעו מחנויות שונות או מאותה חנות בזמנים שונים: עפ"י המשנה (דמאי פ"ה מי"א) שאין להפריש מן הדמאי על הדמאי ונפסק ברמב"ם (הל' תרומות פ"ה הי"ז). ועי' משנה למלך (שם הי"ז ד"ה התורם מן הדמאי).
אם שני הפירות הם טבל ודאי אך משני דרגות חיוב שונות אין להפרישם מאחד על השני כפי שפסק הרמב"ם (שם הי"ד והט"ז) שאין מפרישין מחיוב תורה על החייב מדרבנן. זאת עפ"י הדין המפורש במשנה (דמאי פ"ה מ"י) שאין להפריש מהגדל בעציץ שאינו נקוב שחיובו במעשרות מדרבנן על הגדל בעציץ נקוב שחיובו כגדל בארץ. ועי' משנה למלך (שם הי"ז ד"ה ודע שכתב מהר"ם) שגם אין להפריש אף מדבר שהוא חד דרבנן על תרי דרבנן. לכך יש להקפיד שההפרשה תהיה מאותה דרגת חיוב על אותה דרגת חיוב.
3. והפרשת תרומה יכולה להיות גם במחשבה: (גיטין ל ע"ב), רמב"ם (תרומות פ"ד הט"ז). ועי' "הפרשת תרו"מ במערכת הציבורית" (פרק יח סעי' 3).

ד. יש להקפיד לכתחילה להפריש את התרומה דוקא מן המוקף אך אם הפריש שלא מן המוקף תרומתו תרומה. במעשר ובתרומת מעשר ניתן לכתחילה להפריש שלא מן המוקף[4].

ה. משום כך, אם הירקות נמצאים בשקיות הקשורות בקשר חזק - צריך לפותחן. אבל אם הם בתוך קופסא עם מכסה או קשר שקל לפותחו - אין צריך לפותחם[5]. קופסאות או בקבוקים הסגורים בפקק ועליו נייר כסף, ניילון וכדו', אין הדבר נחשב מוקף, בדמאי אפשר אפילו שלא מן המוקף. מכסה שצריך להפריד ממנו את הטבעת בעת הפתיחה - אין צריך לפותחו, אך בכל מצב אין צורך שהכלים יגעו זה בזה[6].

ו. אם הפריש שלא מן המוקף, אף שבדיעבד תרומתו תרומה[7] טוב להדר ולהפריש שוב. זו אחת הסיבות שהקונה בשוק בחנות רגילה כדאי שיפריש שוב, היות והרבה פעמים ההפרשה נעשית שלא מן המוקף.

ז. טוב להרטיב **קודם ההפרשה** את הפירות המיועדים להיות תרומה גדולה ותרומת מעשר, ולגעת בהם לאחר מכן כדי לטמאם, שאם לא כן יתכן שהם טהורים, ואז יצטרך לנהוג בהם דיני טהרה[8]. אין לחוש שבכך ייצא שהוא מפריש

4. חלה (פ"א מ"ט), גיטין (דף ל ע"ב), שו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' כה). ועי' בירור-הלכה (גיטין ל ע"ב), התורה והארץ (ח"ב עמ' 167-184). בדין תרומת מעשר דעת התוס' (גיטין ל ע"ב ד"ה וכי נחשדו), שרבנן חייבו אף בתרומת מעשר להפריש מן המוקף. הרמב"ם (תרומות פ"ג ה"כ) פסק שרק תלמידי חכמים צריכים לעשות כן. והראב"ד (תרומות פ"ג ה"כ) כתב שרק לוי המפריש תרומת מעשר צריך להפריש מן המוקף.

5. מעשר-שני (פ"ג מי"ב): "עד שלא גפן תורם מאחת על הכל, ומשגפן תורם מכל אחת ואחת". רע"ב (שם ד"ה עד, חלה פ"א מ"ט ד"ה ואין), שו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' כו), ש"ך (שם ס"ק נב).

6. ר"ש (טבול-יום פ"ד מ"ז), מאירי (חלה פ"א מ"ט ד"ה מעתה תדע לתירוץ ב-ג), ובניגוד לדעת הגר"א (סי' שכה ס"ק ח). ועי' "הפרשת תרו"מ במערכת הציבורית" (פרק יב).

7. שו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' כה). למקור הדין עי' ש"ך (שם ס"ק נ), וביאור הגר"א (שם ס"ק סח).

8. שו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' יט בהגה), ש"ך (שם ס"ק לה), ביאור הגר"א (שם ס"ק מט-נ). ועי' ארץ חיים (סיתהון עמ' 410), כרם ציון (אוצר התרומות ח"ב הלכות פסוקות סעי' י), הפרשת תרומות ומעשרות במערכת הציבורית (פרק יג סעי' 2). המשמעות של תרומה טהורה היא שלא יוכלו לשורפה, כמו כן שצריך לשמור שלא תיטמא אחר חלות שם תרומה עליה.

מן הטמא על הטהור כי איסור זה אינו נוהג היום[9]. בתוך תחומי העיר העתיקה חייבים להרטיב את הפירות המיועדים למעשר שני קודם ההפרשה[10].

ח. אפשר לכתחילה להפריש על פירות שנמצאים בתנועה - בין בלח בין ביבש[11].

ט. הפריש יותר מאחד ממאה ואמר: "המעשרות יחולו כבנוסח שברשותי" - הדבר מועיל בדיעבד[12], אף שלא ייחד מטבע למעשר שני. לאחר מכן יש לייחד מטבע ולחלל עליו את המעשר השני שברשותו, וקודם שיעשה כן הפירות אסורים באכילה. יש אומרים שזה מועיל רק למי שיודע לעשר אך אין לו זמן, ויש אומרים שבדיעבד מועיל לכל.

2. הפרשת תרומות ומעשרות בערב שבת והפרשה על ידי אורח

י. אדם הרוצה לאכול מפירותיו בשבת ואינו יכול להפרישם מערב שבת[13] כגון שרוצה שהפירות יישארו שלמים עד האכילה מחשש קלקול כגון שיש לו אבטיח שרוצה לפותחו רק בשבת, או חלה שצריך שתישאר שלימה עבור לחם משנה, יסמן מערב שבת את החלק המיועד לתרומה ותרומת מעשר בתוספת שארית חולין, על מנת שניתן יהיה לטלטל את התרומה אגב החלק שנותר חולין. לאחר מכן יאמר את הנוסח כדלקמן:

א. אחד ממאה שאני עתיד להפריש מחר ישאר טבל.

9. איסור זה הוא מדרבנן משום הפסד כהן (יבמות פט ע"א). הנודע ביהודה (מהד"ת אה"ע קמב) ביאר שהטור והשו"ע (יו"ד סי' שלא) השמיטו את פסק הרמב"ם (תרומות פ"ה ה"ז-ה"ח) האוסר להפריש מן הטמא על הטהור ולהיפך, כיון שהאיסור הוא רק כאשר הכהן משתמש בתרומה, שאז הטומאה גורמת לו הפסד. לפי טעמו אין דין זה נוהג בזה"ז, ועי' כרם ציון (אוצר התרומות ח"א עמ' רכד).

10. הרמב"ם (הל' מע"ש פ"ב ה"ח, פ"ג ה"ג) כתב שמע"ש שנטמא מותר לפדותו בירושלים. וכתב הכפתור ופרח (פרק מא) שבזמן הזה גם מע"ש שנטמא אינו יכול להיפדות בירושלים, כיון שלא ניתן לאכול את דמיו בטהרה. אך בשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' תשלא) חלק וכתב בדעת הרמב"ם (שם), שאין לחלק בין זמן הבית לזמן הזה. וכן פסק השו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' קלה) שניתן להכשירו כדי שיקבל טומאה ויוכלו לפדותו אף בירושלים. ועי' כרם ציון (אוצר התרומות ח"ב הלכות פסוקות פרק מא סעי' ד, גידולי ציון אות ג).

11. הגר"ש סלאנט זצ"ל (מובא בהמעשר והתרומה פרק א ס"ק נא) והחזו"א (דמאי סי' ט ס"ק יג ד"ה התקנה הראשונה) כתבו, שההפרשה אינה מועילה כאשר הפירות נמצאים בתנועה, מפני שנוצרת תערובת של טבל ותרומה, ואז נוצר מצב של דימוע. כמו כן, המעשר-ראשון שהופרש עלול להתגלגל למקומו של המעשר השני, ואז נוצר מצב של הפרשה מן הפטור על החיוב. לדעת הרב שליט"א אין לחשוש לזה, מפני שבדרבנן "יש ברירה".

12. עי' חזו"א (דמאי סי' טו ס"ק ו), וכן דעת שו"ת מנחת יצחק (ח"א סי' פה). אולם שו"ת הר צבי (זרעים ח"א סימן מח), דחה ראיות החזו"א והסיק שהדבר מועיל רק בדיעבד. ועיין המעשר והתרומה (פרק א ס"ק מה), ובחוברת "הפרשת תרו"מ במערכת הציבורית" (פרק יח סעי' 2).

13. כשהפירות בבעלותו בשעת אמירת נוסח ההפרשה, מועילה הפרשה על תנאי אף בטבל ודאי: דמאי (פ"ז מ"ה), ירושלמי (דמאי פ"ז ה"א), רמב"ם (הל' מעשר פ"ט ה"ז-ח).

ב. המעט יותר מאחד ממאה מתחת לסימון יהא תרומה גדולה על הכל.
ג. אחד ממאה זה ועוד תשעה חלקים כמותו בצפון הפירות הם מעשר ראשון.
ד. אותו אחד ממאה יהא אחר כך תרומת מעשר.
ה. בפירות של השנים א, ב, ד, ה, של השמיטה, יאמר: עשרה חלקים בצד דרום של הפירות הם מעשר שני. הם וחומשיהם מחוללים על פרוטה שבמטבע שייחדתי לזה.
ו. בפירות של השנים ג, ו, של השמיטה, יאמר: עשרה חלקים בצד דרום של הפירות הם מעשר עני.
ז. אם מסופק מתי חנטו הפירות, יאמר כאמור בסעיפים א-ה ויוסיף אחר כך: אם צריך מעשר עני, הרי מעשר עני בדרום הפירות.

המתארח בשבת אצל אדם אשר קיים ספק אם הפריש תרומות ומעשרות[14], או שרוצה לאכול מפירותיו בשבת ואין בידו אפשרות בערב שבת לסמן את החלק המיועד לתרומה - יאמר מערב שבת את נוסח ההפרשה המובא לקמן:

א. אחד ממאה שאני עתיד להפריש מחר ישאר טבל.
ב. המעט יותר מאחד ממאה ממה שישאר על הצלחת בצד ימין – יהיה תרומה גדולה על הכל.
ג. אחד ממאה זה ועוד תשעה חלקים כמותו בצפון הפירות הם מעשר ראשון.
ד. אותו אחד ממאה יהא אחר כך תרומת מעשר.
ה. בפירות של השנים א, ב, ד, ה, של השמיטה, יאמר: עשרה חלקים בצד דרום של הפירות הם מעשר שני. הם וחומשיהם מחוללים על פרוטה במטבע שייחדתי לזה.
ו. בפירות של השנים ג, ו, של השמיטה, יאמר: עשרה חלקים בצד דרום של הפירות הם מעשר עני.
ז. אם מסופק מתי גדלו או חנטו הפירות, יאמר את הנוסח כפי האמור בסעיפים א–ה ויוסיף אחר כך: אם צריך מעשר עני, הרי הם מעשר עני בדרום הפירות.

במקרה זה, אין לומר שכל מה שישאר מהאוכל יהיה תרומה, אלא יש לייחד מקום ולומר: "מה שישאר על הצלחת בצד ימין יהיה תרומה וכו'". **טעם הדבר הוא, כדי שהשאריות בצד השני של הכלי יישארו חולין ויהיו מותרים בטלטול, והצלחת לא תיהפך להיות בסיס לדבר האסור[15].**

14. דמאי (פ"ז מ"א-ב), ומועיל אך ורק בפירות דמאי, ומשום כך הקלו להתנות אף על פירות שאינם ברשותו: ירושלמי (שם ה"א), רמב"ם (הל' מעשרות פ"ט ה"ז).
15. ירושלמי דמאי (פ"ז ה"ב וה"ה).

יא. נוסח זה מועיל רק לצורך המפריש או לבני משפחתו[16].

יב. כאשר מתארח, אם לא אמר את הנוסח הנ"ל בערב שבת - יש להקל בספק במקום כבוד הבריות, משום ספק דרבנן לקולא, ומשום שכיום בשווקים הרוב מעושר[17].

יג. בכל מקרה של הפרשה מערב שבת, אין צורך לבצע את פעולת ההפרשה בשבת עצמה לפני האכילה, אלא ידאג להשאיר בצלחת שאריות אוכל (בכמות מספקת מכל מין) אחרי האכילה[18].

יד. המנהג הוא שלא לחזור בשבת על נוסח ההפרשה[19].

3. התנהגות בתרומה

טו. אין להפסיד תרומה ותרומת מעשר. לכן יש לשים אותן בשקית סגורה. השקית צריכה להיות סגורה באופן שלא תיפתח, ולא די בעטיפה בנייר. למעשה צריך שתי עטיפות: אחת מנילון ואחת מנייר, באופן שאין רואים את מה שיש בתוך השקית - כדי שלא ייראה כמזלזל בתרומה. וכך מותר להניח אותה בפח אשפה, ובפרט שכיום רוב האשפה נקברת[20].

4. גמר מלאכת הזיתים והענבים

טז. לכתחילה יש להפריש תרומות ומעשרות מהפירות לאחר גמר מלאכתם[21],

16. עפ"י הירושלמי (שם), מההיא עובדא דרב הושעיה, חזו"א (סי' ט ס"ק ז ד"ה שם ר"ה). ונראה שכיון שהתירו לעשות כן משום כבוד הבריות - משום כך לא הרחיבו את התקנה מעבר להכרחי. ועי' פאה"ש (סי' יד סעי' יא) שכתב שיכול להתנות עליו ועל אחרים.

17. עפ"י דמאי (פ"ד מ"ב). ועי' שו"ת ישכיל עבדי (ח"ח יו"ד סי' יג).

18. רדב"ז (הל' מעשר פ"ט ה"ט ד"ה ולמחר), ומשמע מדבריו שאם אנו סוברים "יש ברירה" בדרבנן - אין צורך במעשה ההפרשה בשבת.

19. עי' ירושלמי (דמאי פ"ז ה"א). לדעת הרמב"ם (הל' מעשר פ"ט ה"ט) המפריש צריך לרחוש בשפתיו את נוסח ההפרשה בשבת עצמה. אך יש חולקים וסוברים שאין צורך בכך: ריבמ"ץ (דמאי פ"ז מ"א ד"ה המזמן), ביאור הגר"א (ד"ה אידחי), פאה"ש (סי' יד סעי' יא בהג"ה).

20. בטור (יו"ד סי' שלא דף רעא ע"ב) מובא שצריך לקוברה. והוא הדין כשנותנה בתוך שקית סגורה באשפה באופן האמור, כאשר דבר זה נחשב כקבורה. וכ"כ במצוות הארץ (עמ' יח סעי' ב) בשם החזו"א. בדין בזיון, הרב שליט"א הולך לשיטתו, כפי שפסק לענין פירות שביעית (מדריך שמיטה לצרכנים תשנ"ד, פרק ח הע' 6).

21. במקרה שכל הפירות הם לפני גמר מלאכה: הן הפירות שנעשו תרו"מ והן הפירות המתוקנים - התרומה חלה בדיעבד: רמב"ם (הל' תרומות פ"ה ה"ד).

ובלבד שהפירות יהיו ראויים לאכילה על ידי הדחק[22]. אין להפריש על הזיתים המיועדים לכבישה לפני שיכבשו אותם ויהיו ראויים לאכילה[23].

יז. וכן הבוצר ענבים ליין או זיתים לשמן, יש להפריש מהם תרו"מ רק לאחר עשיית היין והשמן, מפני שזהו גמר מלאכתם[24]. וכן הדין בפרי שבדרך כלל אוכלים אותו לאחר דיכה, כמו שומשום, שרובו עומד לשמן - היות וגמר מלאכתו היא לאחר שדכו אותו[25]. אבל בשאר פירות, אף שייעד אותם לעשיית מיץ, יכול להפריש מהם לפני סחיטת המיץ היות ועיקר שימושם הוא לאכילה[26].

יח. ענבים או צימוקים שחורים העומדים ליין, שהופרשו מהם תרו"מ לפני עשיית

22. הפוסקים נחלקו מהי ההגדרה הבסיסית של "גמר מלאכה" (מעשרות פ"ב מ"א מ"ה): לדעת ספר חרדים (בהקדמה למצוות התלויות בארץ) גמר מלאכת השדה קובעת, וכדעתו נקטו הגרצ"פ פרנק זצ"ל (הר צבי זרעים ח"א סי' פא סעי' יח וסי' פד) והגר"ש ישראלי זצ"ל (עמוד הימיני סי' כט עמ' רצז). מאידך דעת הרדב"ז (שו"ת ב' אלפים סי' קז) ומוהרח"ו (שער המצוות פר' וילך בשם האר"י) היא שכל זמן שהפרי עדיין לא הוכשר לאכילה ע"י הדחק, אין זה נחשב גמר מלאכה, וכמותם פסק הראשל"צ שליט"א (ספר חג"י עמ' 411). ועי' מאמרו של הרב שמעון בירן הי"ד ("התורה והארץ" ח"ב עמ' 221).

23. שו"ת הרדב"ז (ב' אלפים סי' קז). ועי' פאה"ש (סי' יג ס"ק כא) ובמשפט כהן (סי' לח אות ה).

24. עפ"י משנה (מעשרות פ"א מ"ז ומע"ש פ"ג מ"ו), ועי' רש"ס (תרומות פ"א ה"ט) ומלאכ"ש (שם). בהסבר הדבר כתב בליקוטי דינים (נדפס בשערי צדק פרק ב ליקוטים ס"ק י) שכשייעד אותם ליין ושמן הם נחשבים כפרי בפני עצמו ביחס לענבים והזיתים, משום כך גורנן למעשר הוא רק לאחר שנעשו משקים.
ועי' המעשר והתרומה (פרק ג סעי' ט ופרק ו סעי' כא ובהערות שם) ובמאמרו של הראשל"צ שליט"א (ספר חג"י עמ' 419).

25. כיון שדרך אכילתו של רוב המין קובעת את גמר המלאכה. כן פסקו: שו"ת מהרשד"ם (יו"ד סי' קצב ד"ה ולענין השמן), שו"ת משפט כהן (סי' לח אות ה), שו"ת ישכיל עבדי (ח"ו יו"ד סי' יד, ובהשמטות שם סי' ו אות ח). ועי' ברכ"י (יו"ד סי' שלא ס"ק כ). להרחבת הדברים עי' מאמרו של הראשל"צ שליט"א (ספר חג"י עמ' 411).

26. משפט כהן (סי' לח), ועי' ליקוטי דינים (שערי צדק פרק ב סעי' יד), המעשר והתרומה (פרק ו סעי' כא), ומשמע שאין להתחשב כאן בטעם משום שהמיץ הוא זיעה בעלמא. ועי' שו"ת הר צבי (זרעים ח"א סי' פד), "התורה והארץ" (ח"ב עמ' 378). דעת הראשל"צ שליט"א היא שאם הפריש מתפוזים אינו צריך להפריש שוב לאחר עשיית מיץ, אף שהרבה עושים מיץ תפוזים, כי רובם לאכילה. לעומת זאת, בלימונים יפריש שוב לאחר הסחיטה ללא ברכה, כי רוב רובם של הלימונים מיועדים למיץ.

היין - תרומתו תרומה, אך יפריש שוב בלא ברכה לאחר עשיית היין[27]. והוא הדין בענבי מאכל שנבצרו במפורש לשם עשיית יין[28].

יט. פרי שהיה ראוי לאכילה, אף שהוא מיועד לאכילה כפרי מיובש, ניתן לכתחילה להפריש עליו בזמן תהליך הייבוש אף שבאותו זמן אינו ראוי לאכילה[29].

כ. כשעושה יין, יש להקפיד על כך שההפרשה תיעשה רק לאחר סינון הענבים, מפני שרק לאחר סינון היין נגמרת מלאכת היין.

5. גמר מלאכת היין ע"י גוי

כא. יהודי שקונה ענבים מגוי שבצר אותם למאכל, והישראל רוצה לאכלם כמות שהם, אסור להפריש מהם תרו"מ, מפני שגמר המלאכה היה על ידי הגוי[30].

כב. גוי שבצר ענבים לשם עשיית יין והישראל אכן עשה מהם יין, יש להפריש מהם תרו"מ בברכה לאחר עשיית היין היות וגמר המלאכה נעשה על ידי ישראל[31]. אולם את המעשר הראשון יכול לקחת לעצמו, ואינו חייב לתת אותו ללוי.

כג. כשגוי בצר ענבים למאכל והישראל עשה מהם יין, נחלקו הפוסקים אם הבצירה היא גמר המלאכה והיא נעשתה על ידי הגוי, או שמא היין הוא גמר המלאכה

27. כיון שגמר מלאכת הענבים הוא היין (עי' לעיל הע' 24). בזיתים וענבים המפריש קודם גמר המלאכה צריך לתרום פעם שניה (ירושלמי תרומות פ"א ה"ה) משום שקנסו אותו כדי שלא יעשו זאת לכתחילה במטרה להימנע מהצורך לשמור את הענבים בטהרה. ואף שכתב הרש"ס (ירושלמי שם) שיש להקל בזמן הזה שאין לנו דיני טומאה וטהרה, דעת הכפתור ופרח (פרק כ דף תנ ע"ב) היא שאין להקל אף בזמננו.

28. ואף שהם ענבי מאכל, ביאר החכמת אדם (שערי צדק פרק ו סעי' ה) שהמטרה שלשמה נבצרו הענבים היא קובעת מתי הוא גמר המלאכה שלהם.

29. עפ"י מעשרות (פ"א מ"א): "כל שהוא תחילתו אוכל וסופו אוכל, אעפ"י שהוא שומרו להוסיף אוכל, חייב קטן וגדול", וכן פסק הרמב"ם (הל' מעשר פ"ב ה"ד). והוא הדין הכא שהרי כבר נתחייב מעת שהיה ראוי לאכילה.

30. כפי הכרעת הכס"מ (הל' תרומות פ"א הי"א) בדעת הרמב"ם (שם), שפירות שגדלו אצל גוי וגמר מלאכתם היה על ידי גוי - פטורים ממעשר, ואין לחוש לדעת הראב"ד (שם הי"ג). והוסיף שגזרו בגזירת נח"ש שלא יעשו היפך מנהג א"י.

31. ודינם כפירות שגדלו אצל גוי וגמר המלאכה נעשה על ידי ישראל, שיש חיוב גמור להפריש מהם תרו"מ כפי שפסק הרמב"ם (הל' תרומות פ"א הי"א). ובענין המעשר הראשון, עי' רמב"ם (שם), שו"ע (סי' שלא סעי' ד).

והוא נעשה על ידי ישראל. משום כך יפריש בלא ברכה[32]. וכן הדין אם הגוי בצר ענבים ליין והישראל רוצה לאכול אותם[33].

6. גמר מלאכה ע"י גוי בשאר גידולים

כד. כמו כן אם הגוי בצר ענבים על מנת להכין מהם מאכל הקרוי "דיבס" (דבש הנעשה ממיץ ענבים מבושל), והישראל אכן הכין "דיבס" - נחלקו הפוסקים האם גמר המלאכה הוא בעת הבציר או רק בהכנת ה"דיבס". משום כך יפריש בלא ברכה מחמת הספק[34]. הוא הדין אם הישראל לא הכין "דיבס" אלא עשה יין[35].

כה. אם הגוי בצר את הענבים לשם עשיית "דיבס" והישראל רוצה לאכלם, המחמיר להפריש תבוא עליו ברכה[36].

32. לדעת המבי"ט (ח"ב סי' קצז) בכה"ג פטור לגמרי מלהפריש כיון שאם הגוי בצרם לאכילה וביצע את כל הפעולות המהוות את גמר המלאכה לאכילה, חל על הפירות פטור מתרו"מ, אף אם הישראל יעשה מהם לאחר מכן יין (עפ"י רמב"ם הל' תרומות פ"א הי"א). אולם לדעת מהר"ש גרמיזאן (מובא בהמעשר והתרומה פרק ו הע' יט), יש להחמיר להפריש במקרה זה כיון שהוא סובר שכוונת הקונה יכולה לקבוע למפרע מהו גמר המלאכה של הפירות, לכך יש להחמיר שמא עשיית היין על ידי הישראל, גורמת לכך שהבציר שנעשה על ידי הגוי אינו נחשב כגמר-מלאכה, כי אם עשיית היין על ידי הישראל. ועי' משפט כהן (סי' לח אות ה).

33. ההפרשה בלא ברכה היא לצאת ידי מחלוקת הפוסקים בענין חיוב ההפרשה: לדעת ספר חרדים (הל' א"י פרק נב סעי' יג), החכמת אדם (שערי צדק פרק ו סעי' ה) ומהר"ש גרמיזאן (מובא בהמעשר והתרומה פרק ו הע' יט) פטור מלהפריש, שכיון שאכלם לבסוף הרי שהגמר מלאכה בעצם נעשה כבר בעת הבציר על ידי הגוי, וזאת מכמה טעמים, עי"ש. מאידך דעת הר"י אשכנזי (מובא בשו"ת הרב בצלאל אשכנזי סי' ב) היא שחייבים בתרו"מ אף אם הישראל אכלם, מפני שאם הנכרי בצר לעשות מהם יין, הרי שכוונתו שהבצירה לא תהווה את גמר מלאכת הענבים, ועי' חזו"א (מעשרות סי' ה ס"ק ב).

34. קיים ספק כיצד להתייחס למקרה זה: אפשרות אחת היא להתייחס לתוצאה הסופית של ה"דיבס" שבו הוא נהפך למאכל דייסתי. ולפי זה מקרה זה דינו כמו במקרה שענבים שנבצרו על ידי הגוי למאכל והישראל אכלם, שאין כלל חיוב להפריש מהם תרו"מ, עי' המעשר והתרומה (פרק ו סעי' יח והע' יח). אפשרות שניה היא להתחשב בשלב הביניים, בו ה"דיבס" עוד לא התבשל, והוא מיץ ענבים שדינו כיין לכל דבריו. ואז נחשיב אותו כפרי שגדל אצל גוי שהישראל גמר את מלאכתו שחייב בתרו"מ כפי המבואר לעיל (הע' 32). משום כך יש להפריש תרו"מ בלא ברכה מחמת הספק. ועי' שו"ת הר צבי (זרעים ח"א סי' פו אות א-ב).

35. עפ"י הצד השני של הספק המבואר לעיל (בהערה הקודמת), שמא כוונת הגוי לבצור לעשיית "דיבס" דינו כמו שנתכוון לעשות יין, ואם הישראל עשה לבסוף יין דינו כמו אם היה עושה יין מענבים שבצרם הגוי במפורש לשם עשיית יין, שודאי היה חייב להפריש. ועי' ארץ חיים (סיתהון, או"ח סי' רד סעי' ה).

36. מקרה זה הוא קל מהמקרה הקודם, כיון שגם הגוי בצר אותם על מנת שיאכלו אותם לבסוף, וגם הישראל אכל אותם כשהוא מצידו אף לא עשה שום מעשה כדי לגמור את מלאכתם. משום כך אין כאן חיוב להפריש תרו"מ אלא מצד החומרא.

כו. אם הגוי בצר למאכל והישראל הכין "דיבס" - אין חיוב להפריש, אך טוב לעשות כן[37].

כז. שומשומין שגדלו אצל הגוי, וישראל מפיק מהם שמן - יש להפריש מהם תרו"מ, כיון שזהו גמר מלאכתם; אולם כדי לחוש לדעת החולקים - אין לברך על ההפרשה[38].

7. חיוב תרו"מ בפירות הגוי

כח. חומוס, שעועית ותפו"א שגדלו בקרקע של גוי, אינם חייבים בתרו"מ[39].

כט. הקונה ענבים מסוג ענבי חברון יש להפריש מהם תרו"מ בלא ברכה, ואין לסמוך על כך שרוב הענבים ממין זה גדלים על ידי ערבים, היות ואם קיים בשוק ארגז אחד ממין זה שגדל אצל יהודים הוא מחייב בהפרשת תרו"מ[40].

ל. הקונה פירות מגוי בארץ בעודם על האילן, אע"פ שזו קרקע שהיא ודאי של גוי והגוי גמר את מלאכתם חייב להפריש בברכה[41].

37. עי' לעיל (הע' 35) בהסבר הספק. במקרה זה הסברא נוטה יותר שלא להפריש, היות וגם הנכרי בצרם למאכל, וגם הישראל אכלם לבסוף בצורה אחרת. ומשום כך אין הדבר בגדר חיוב אך רצוי לעשות כן.

38. הברכ"י (יו"ד סי' שלא ס"ק יח וס"ק כ) החמיר בזיתים המיועדים לכבישה והקל בשומשומים המיועדים לשמן משום שכך נהגו. וכתב שהרוצה להחמיר יעשה כן בתוך ביתו. מאידך דעת מוהרח"ו בשם האר"י (שער המצוות פרשת וילך), הר"י אשכנזי (מובא בשו"ת הר"ב אשכנזי סי' ב), והמהרשד"ם (יו"ד סי' קצב) היא שיש להפריש. לדעת הרה"ג עובדיה הדאיה זצ"ל (שו"ת ישכיל עבדי ח"ו יו"ד סי' יד) אף יש לברך על ההפרשה, אולם לדעת הרב קוק זצ"ל (משפט כהן סי' לח אות ה) אין לברך. וכך הכריע הראשל"צ שליט"א (ספר חג"י עמ' 411-419), ומשום שספק ברכות להקל. ועי' המעשר והתרומה (פ"ג סעי' ט).

39. שו"ת המבי"ט (ח"א סי' קצז), ברכ"י (שיורי ברכה סי' שלא אות ב), ארץ חפץ (נתיב ד דף כח בהערה). ומה שהחמיר האר"י (שער המצוות למוהרח"ו, פרשת וילך) גם לגבי התורמוסין, זאת משום שהם דורשים בישול רב, ומשום כך ללא הבישול לא נגמרה מלאכתם למעשר. מה שאין כן בשאר ירקות שלקיטתם בשדה זוהי גמר מלאכתם. ועי' ליקוטי דינים (נדפס בשערי צדק סוף פרק ב ס"ק טז).

40. היות שאם ימצא ארגז אחד של פירות שנגמרה מלאכתם על ידי ישראל יש לו דין "ספק קבוע", וב"ספק קבוע" אין עושין ס"ס. עי' רמ"א (יו"ד סי' קי סעי' ד בהגה), ש"ך (שם ס"ק כז), פמ"ג (שם בשפ"ד ס"ק יד ד"ה החקירה הא'). וראה במאמרו של הראשל"צ שליט"א, בספר "התורה והארץ" (ח"א עמ' 20).

41. הקונה פירות מגוי לפני שהגיעו לעונת המעשרות, הפירות חייבים בתרו"מ מדבריהם, אף שהגוי עושה את פעולת המירוח: רמב"ם (הל' תרומות פ"א הי"ג) עפ"י הגמרא בגיטין (מז ע"א), שו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' ז). וכתב בשו"ת הר צבי (זרעים ח"א כב) שאף אם קנה הישראל את הפירות מהגוי לאחר שהגיעו לעונת המעשרות, כיון שהגוי גמר את מלאכתם ברשות ישראל, חל על הפירות חיוב תרו"מ.

8. פירות חו"ל שנגמרה מלאכתם בארץ

לא. פירות שהובאו מחו"ל וישראל גמר את מלאכתם, חייבים בתרו"מ[42] ללא ברכה. למשל אם קנה צימוקי יין מחו"ל ועשה מהם יין או קנה שומשום המיועד לשמן ועשה ממנו ממתק או פיזר אותו על עוגה או לחם - חייב בתרו"מ. הוא הדין גם במקרה שהישראל מסר את הצימוקים או השומשום לגוי ע"מ ש"יגמור את המלאכה" עבורו, כיון שבמקרה זה נחשב הגוי ידו הארוכה של הישראל. אך אם הפירות הובאו מחו"ל וגמר הגוי את מלאכתם - פטורים מתרו"מ.

לב. פירות חו"ל שגדלו בשנת המעשר הקודמת, ונגמרה מלאכתם בארץ בשנת המעשר הנוכחית, קיים ספק לאיזו שנה לשייך אותם, ויש לומר בנוסח: "ואם צריך מעשר עני הרי הם מעשר עני"[43].

9. אכילת עראי לפני גמר מלאכה

לג. "גמר מלאכה" של ענבי מאכל הוא בשעה שמעבירים אותם למיכל הגדול מיד לאחר הבציר, אף שעדיין לא התמלא[44]. משום כך משלב זה אין לאכול מהם אף לא באופן עראי ללא הפרשת תרו"מ[45].

לד. גם מענבי יין אין לאכול לאחר האיסוף לתוך המיכל הגדול בכרם, אך מותר לטעום מהם בלא הפרשת תרו"מ[46].

42. שו"ת הרמב"ם החדשות (סי' קכט, וכן בשו"ת פאר הדור סי' טז). ועי' שו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' יב), גר"א (שם ס"ק כט), "התורה והארץ" (ח"ב עמ' 131-126).

43. אף שנראה יותר שבמקרה זה אין החנטה ועונת המעשרות יכולים לקבוע את שנת המעשר, היות שבזמן זה היו הפירות בחו"ל ולא היו כלל בני חיוב תרו"מ. אך אין הדבר מוכרע, כיון שייתכן שדינם כפירות שגדלו אצל גוי בארץ, שאם ישראל גמר את מלאכתם, חל על הפירות חיוב תרו"מ אף שבעונת המעשרות הם היו ברשות הגוי, כנפסק ברמב"ם (הל' תרומות פ"א הי"א). ועי' "התורה והארץ" (ח"ב עמ' 131).

44. מעשרות (פ"א מ"ה): "ירק הנאגד - משיאגד. אם אינו אוגד, עד שימלא את הכלי". ואף שכלי זה עדיין לא התמלא, גמר המלאכה הוא כאשר מכניסים את הפירות למיכל הגדול; כי מרוב גודלו של המיכל - לא תמיד מקפידים להעבירו כשהוא מלא ממש. ועי' מאמרו של הרב שמעון בירן הי"ד ("התורה והארץ" ח"ב עמ' 221).

45. קודם גמר המלאכה מותר לאכול מהפירות באופן עראי, ואילו לאחר מכן אין לאכול כלל ללא הפרשת תרו"מ כשכוונתו למוכרם: רמב"ם (הל' מעשר פ"ג ה"א). להגדרת אכילת עראי עי' מסכת מעשרות (פ"ג מ"ט ופ"ד מ"ה). ועי' לקמן הערה 47.

46. ואף שהמקח קודם גמר מלאכה, אינו קובע למעשר, וכפסק רמב"ם (הל' מעשר פ"ה ה"ד) אודות תאנים המיועדות לייבוש. ומכל מקום, אם הוא אוכל מהענבים, הוא שינה את הייעוד של הענבים להחשיבם כענבי מאכל ולהחשיב את מילוי הכלי לגמר המלאכה. אולם טעימה בעלמא לבדוק את הענבים אינה מעשה המהווה שינוי בייעוד הענבים.

10. קביעות למעשר

לה. סככת מיון ללא מחיצות אינה קובעת למעשר ומותר לאכול בה אכילת עראי. אך אם יש לה מחיצות הרי היא קובעת[47].

לו. גינות הבתים של ימינו - דינן כחצר והן קובעות למעשר, כיון שעיקרן לנוי[48].

לז. דין "קביעות למעשר" הוא רק לאחר "גמר מלאכה", ואין לחוש לדעות החולקות[49].

לח. משום כך, אף שמכירה קובעת למעשר[50], זאת בתנאי שהדבר נעשה לאחר ה"גמר מלאכה", היינו לאחר הבציר; אך מכירת הענבים לפני כן אינה נחשבת כקביעות למעשר, הן בענבי מאכל הן בענבי יין[51].

47. להלכה, פירות טבל אחר שנגמרה מלאכתן, אם אינם מיועדים לשיווק - מותר לאכול מהם באופן עראי עד שמכניסם לתוך בית. לאחר מכן אין לאכול מהם ללא הפרשת תרו"מ אף לא באופן עראי; לעומת זאת פירות המיועדים לשיווק נקבעו למעשר כבר משעת הגורן ומאותה שעה אסורים אף באכילת עראי, רמב"ם (הל' מעשר פ"ג ה"ב-ה"ג). לדעת הרב שליט"א ההובלה לסככת המיון אינה כהולכה לשוק, כי אין קונים שם אנשים יחידים. לכך אין הפירות נקבעים בה למעשרות עד שיוכנסו לתוך חדר-קירור וכדו', כיון שבראיית פני הבית הם נקבעים בודאות למעשר, כמבואר בתחילת ההע' וכן לקמן (הע' 49).
אמנם אם הכניסם לאריזות המיועדות לשיווק לכו"ע הדבר קובע למעשר כיון שדינו כמוליך לשוק. ועי' "התורה והארץ" (ח"ב עמוד 316). לגבי הצורך במחיצות עי' מה שנתבאר בהע' הבאה.

48. במשנה (מעשרות פ"ג מ"י) נאמר שגינה אינה קובעת למעשרות, וכן פסק הרמב"ם (הל' מעשר פ"ד הט"ז). אלא שהמושג "גינה" בלשון המשנה מתייחס לשטח של גידולי ירק שנעדרת ונזרעת; אבל אם נוטעים בה לנוי, ללא עידור של רוב שטח החצר - דינה כחצר, שהיא קובעת למעשר: עפ"י ראב"ד (שם הי"ד), מהר"י קורקוס (שם הי"ד) בדעת הרמב"ם. משום כך הגינה המקובלת כיום דינה בעצם כחצר עפ"י התנאים המוזכרים במשנה (מעשרות שם) וברמב"ם (הל' שם ה"ח), וכמבואר בהערה הקודמת. מלבד זאת, על פי רוב הגינות מגודרות ולכן דינן כחצר. ועי' ירושלמי (מעשרות פ"ג ה"ד), רמב"ם (הל' מעשר פ"ד הי"ד), רדב"ז וכס"מ (שם).

49. ב"מ (פח ע"א): "אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית", והיינו מהתורה. ובהמשך מובאים דברים הקובעים למעשר מדרבנן. ודעת רש"י (שם פז ע"ב ד"ה אין), תוס' (שם פח ע"א ד"ה מאי) והרמב"ם (הל' מעשר פ"ג ה"א-ד) היא, שכל הדברים האלו קובעים למעשר דווקא אחר גמר מלאכתם. וכן נפסק בשו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' פג). ועי' ערוה"ש (סי' צו סעי' ז-יג).

50. ביצה (לה ע"א), "אמר ר' יוחנן: אחד שבת וכו' ואחד מקח, כולן אין קובעין אלא בדבר שנגמרה מלאכתו..." רמב"ם (הל' מעשר פ"ג ה"ג, פ"ה ה"ד), רדב"ז וכס"מ (שם).

51. מעשרות (פ"ב מ"ה-ו), רמב"ם (הל' מעשר פ"ה ה"ג), מהר"י קורקוס (שם פ"ה ה"ג), כפתור ופרח (פרק ל). ועי' ערוה"ש (מעשרות סי' קב סעי' ה). זאת ועוד, בדרך המקובלת כיום, שהמקח נעשה רק על מה שיגיע בפועל אל הקונה - המקח מתייחס רק על השלב של אחר גמר המלאכה, ולכל הדעות אינו קובע מעשר לפני שהוא חל.

11. נבטים: דינם לתרו"מ וברכה

לט. גרעיני חיטה שהופרשו מהם תרו"מ ולאחר מכן הם נבטו מעצמם, אין חייבים להפריש מהם תרו"מ על החלק שנבט. אבל גרעיני חיטה מעושרים שמנביטים אותם בכוונה תחילה, יש להפריש מהם מעשרות פעם נוספת, כיון שהניחו אותם על-מנת כן[52]. כמו כן אסור להוציא נבטים אלו ממקום הנבטתם בשבת, אף אם אינם מונחים במים[53].

מ. ברכת נבט חיטה - בורא מיני מזונות[54]. שאר הנבטים - שהכל[55].

52. עפ"י הגמ' (שבת נ ע"ב-נא ע"א): "הטומן לפת וצנונות תחת הגפן, אם היו מקצת עליו מגולים - אינו חושש... ולא משום מעשר...". ופירשו התוס' (שם ד"ה הטומן) שהתוספת מתחייבת במעשרות רק כשהטמין על מנת להוסיף בגידול. משום כך בחיטה שנבטה באופן מקרי אין התוספת חייבת במעשרות; אולם הנבטה מכוונת של חיטים מחייבת הפרשת תרו"מ מחודשת על התוספת.

53. עפ"י המבואר בהערה הקודמת, הוא הדין לעניין שבת כשכוונת השהייתם במקום הסגור הוא כדי להנביטם.

54. מרן הראשון לציון שליט"א שלח לנו הערה לסעיף זה, וז"ל: הכלל בחיטה הוא אם זה דרך אכילה. וע"כ בדגן חי בשלמותו או שלוק וקלוי (כגון "שלווה") ברכתו "האדמה". אולם אם זה דרך אכילה, היינו כגון נבטים, ברכתו "מזונות". ואם אכלו עם החיטה והיא קשה ושלמה - ברכת מזונות על הנבט פוטרת את החיטה. ואם אוכל חיטה לבד - דינו כמו כוסס, ומברך שהכל, אא"כ הוא ראוי לאכילה ואז מברך האדמה.

55. האחרונים נחלקו בדין ירקות שגדלו בעציץ שאינו נקוב לעניין ברכה, לדעת החיי אדם (כלל נא סעי' יז) יש לברך עליהם שהכל, ואילו לדעת השדי חמד (כללים מערכת כ כלל ק) ברכתם בפה"א. וכן פסק בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' רה בהע' לשו"ע סי' רב). ונראה שסברתם היא משום שהברכה אינה על הפרי שלפנינו כי אם על כלל הפירות ממין זה הגדלים באדמה. אולם בנבטים יש סברא לחלק משום שאין הרגילות לגדלם באדמה.

פרק ב' דיני חילול מעשר שני

א. אין לחלל מעשר-שני על שטר כסף. ואם עשה כן, אין הפירות מחוללים, ויכול להמשיך ולהשתמש בשטר לכל צורך[1].

ב. צורת החילול הרצויה לכתחילה היא שיחלל את הפירות על מטבע העשויה מכסף (דולר וכדו')[2]. ולאחר שחילל עליה את מספר החילולים המירבי שניתן לחלל עליה, יכול לחלל אותה על מטבע אחרת העשויה נחושת, או על כל מטבע אחרת ששוויה פרוטה[3].

ג. כיום, שקשה להשיג מטבע העשויה מכסף, אפשר לחלל את המע"ש על כל מטבע, אפילו שאינה עשויה מכסף, ובלבד שתהא מטבע ולא שטר[4] ויש לייחד לה

1. עפ"י דברים (יד, כה) "וצרת הכסף בידך", ודרשו (ב"מ מז ע"ב, נד ע"א): "לרבות כל בעלי צורה", כלומר שצריך לחלל דווקא על מטבע ולא על כסף גולמי. וכך פסק הרמב"ם (הל' מע"ש פ"ד ה"ט).
לעניין חילול על שטר כתב החזו"א (דמאי סי' ג ס"ק יב ד"ה ונראה) שאף שהיה מקום להשוות את שטר הנייר למטבעות שלנו, שערכם הנקוב שווה הרבה יותר משווי המתכת עצמה, מ"מ "אין עושין מעשה בדבר שלא שמענו מרבותינו". וכ"כ המעשר והתרומה (פרק א הע' סז).
ומה שכתב שאף בדיעבד אין מועיל חילול על שטר, הוא עפ"י שו"ע (יו"ד סי' שה סעי' ג), שפדיון בכור על שטר אינו תופס אפילו בדיעבד. ואף שבשו"ת חת"ס (יו"ד סי' קלד ד"ה והנה לפי"ז) הקל לחלל על שטרי כסף, היות וגופם ממון כמו מטבעות, כתב הפת"ש (ס"ק ז) שלדעת השו"ע בפדיון בכור הדין שונה אף בדיעבד, ומסיק מכך הראשל"צ שליט"א שהוא הדין בפדיון מע"ש.

2. מלשון הרמב"ם (הל' מע"ש פ"ד ה"ט) והשו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' קלח) משמע שצריך שהמטבע תהיה דווקא מכסף. וכן כתבו הרדב"ז (ד"ה ואין פודין) וערוה"ש (סי' קכה סעי' י) בדעת הרמב"ם. וכתב בארץ חיים (סיתהון, יו"ד סי' שלא סעי' קלח) שיש לנהוג כן לכתחילה אף בזמן הזה.

3. אין לחלל מטבע שחיללו עליה מע"ש של טבל על מטבע אחרת, אך בדיעבד הדבר תופס: ב"מ (מה ע"א), ירושלמי (מע"ש פ"ב ה"ג), רמב"ם (הל' מע"ש פ"ד ה"ה) ומהר"י קורקוס (שם). ורק במע"ש של דמאי התירו לעשות כן לכתחילה: דמאי (פ"א מ"ב), רמב"ם (הל' מע"ש פ"ד ה"ח), ועי' מהר"י קורקוס (שם פ"ו ה"ב). אולם הלח"מ (הל' מאכ"א פ"י הי"ז) כתב שכל חילול מע"ש שהיה מועיל בדיעבד בזמן הבית מותר בזה"ז לכתחילה, ולכן מותר כיום לחלל על מטבע אחרת גם בטבל ודאי, וכ"כ המעשר והתרומה (פ"א סעי' מו והע' סט) בשם הרב קוק זצ"ל. ועי' חזו"א (דמאי סי' ג ס"ק יב ד"ה ובזה"ז עכשיו). העדיפות לחלל את מטבע הכסף על מטבע נחושת היא עפ"י המשנה (מע"ש פ"ב מ"ו), וכפי שפסק הרמב"ם (הל' מע"ש פ"ד ה"ז).

4. כן כתב כפתור ופרח (פרק מ) שהמנהג לחלל על מטבע היוצאת במדינה, כרם ציון (אוצר התרומות הלכות פסוקות פרק מא סעי' יח), לגבי חילול על מטבעות של מדינות אחרות עי' בכרם ציון (הל' ערלה הלכות פסוקות פי"ט גידולי ציון סוף ס"ק ט).
לגבי יכולת חילול על מטבעות שערכם הסחיר הוא יותר משו"פ, ואילו שווי המתכת הוא פחות משו"פ עי' כרם ציון (הל' ערלה גידולי ציון ס"ק יט אות ב).

מקום מיוחד. ונהגו שמחללים על סוכר ששווה פרוטה[5] ומאבדים אותו לאחר מכן על ידי המסתו במים, ואח"כ שופכים אותו בכיור. כשמחללים על מטבע, מקלקלים אותה או משליכים אותה לים המלח[6]. וכיום עושים כן לפרוטה של מעשה שני שמחללים אותה על סוכר, או פוסלים אותה ומשליכים לים המלח.

ד. לכתחילה אין לחלל מע"ש על ידי קרן מעשרות המקנה למנויים זכות לחלל על מטבעות הנשארים בבעלותה[7]. אך בדיעבד - הפירות מתוקנים[8].

ה. משום כך על ממונה קרן המעשרות להקצות מטבעות כמספר המנויים ולהקנות

5. דין זה מבוסס על מספר עקרונות:
א. ניתן לחלל מע"ש על פירות חולין: תוספתא (מע"ש פ"ד ה"ב), רמב"ם (הל' מע"ש פ"ד ה"ב), שלא כדעת הראב"ד (שם). ועי' רדב"ז (שם) וכס"מ (שם וכן בה"ט) שביארו את שיטת הרמב"ם.
ב. לדעת הגר"א (יו"ד סי' רצד ס"ק כד) בזה"ז מותר לחלל מין על שאינו מינו, משום שבין כך אין פירות המע"ש נאכלים, ואין בזה הפסד מע"ש. ועי' לח"מ (הל' מאכ"א פ"י הי"ז).
ג. עדיף לחלל על פרי שלא הוכשר לקבל טומאה, וזו העדיפות בסוכר, כן כתבו: הגרי"מ טיקוצ'ינסקי (ספר ארץ-ישראל פרק ה), כשעפ"י זה ניתן גם כן לחלל על קמח שלא הוכשר בלתיתה השווה פרוטה ולפזרו אח"כ. כפי שמובא בספר ארץ חיים (סתהון יו"ד סי' שלא סעי' קלג). לגבי חילול על סוכר עי' גם כרם ציון (אוצר התרומות פרק מא סעי' טו ובגאון צבי ס"ק ח, ועי' גידולי ציון ס"ק ה, ושם הל' ערלה פרק י"ט גידולי ציון ס"ק יג וס"ק יז), המעשר והתרומה (פרק א הע' נו).
ועי' ביאור הגר"א (יו"ד סי' שלא ס"ק רב), עשר תעשר (הלכה רנב ד"ה ושורף את), כרם ציון (הל' ערלה פרק יט ס"ק טו וטז).

6. רמב"ם (הל' מע"ש ונט"ר פ"ב ה"ב), שו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' קלג). הטעם לאיבוד המטבע או הפירות שחיללו עליהם נועד למנוע אפשרות שימוש של חול במטבע.

7. בדרך זו הזכות לחלל על מטבעות הקרן אינה בנתינת רשות גרידא אלא על ידי עשיית המנוי כשליח להתפיס את המע"ש במטבעות. ולדעת הראשל"צ שליט"א שייכים כאן דברי הגמ' (נזיר יב ע"ב) שלא ניתן למנות שליח על דבר שהמשלח עצמו אינו יכול לעשותו כעת, וכפי שפסק הרמב"ם (הל' אישות פ"ט ה"ו). והיות שבמקרה זה חלק מן הפירות העתידים להתחלל עדיין לא גדלו, וחלקם עדיין לא ברשותו. אין לסמוך לכתחילה על כך שבידו לקנות פירות, להפריש מהם מע"ש ולחללם על המטבע, כפי שכתבו התוס' (נזיר יב ע"א ד"ה במילתיה), ש"ך (יו"ד סי' שכח ס"ק ז), ערוה"ש (סעי' ו).

8. זאת מכמה טעמים:
א. לדעת רבינו ירוחם (ח"ג נתיב כב) והמהרי"ט (חו"מ סי' כג ד"ה וכבר), אם גילה דעתו בפירוש שחפץ לעשותו שליח על דשלב"ל, השליחות תופסת. והמשל"מ (הל' אישות פ"ט ה"ו) דחה דבריהם. ועי' שו"ת שואל ומשיב (ח"ב סי' קטו), אבני מילואים (סי' לה ס"ק יג), "אמונת עתיך" (6 עמ' 29), התורה והארץ (ח"ד עמ' 217).
ב. לדעת מרכבת המשנה (הל' גירושין פ"ו ה"ג), מינוי בכתב מועיל אף לדשלב"ל.
ג. לדעת החזו"א (מעשרות סי' ז ס"ק כג) מקרה זה אינו נחשב כדשלב"ל, כיון שהמטבעות נמצאות כבר בעולם. ועי' המעשר והתרומה (פרק א הע' סד).

לכל אחד מהמנויים מטבע מיוחדת[9]. באופן זה על המנויים להוסיף חומש בכל חילול[10].

ו. דין "פרוטה חמורה" יש להחמיר בו כחומרא בלבד ולא מדינא[11].

9. משום שצריך לחלל על דבר המסויים, כלומר, שברור לנו על איזו מטבע נעשה החילול: תוספתא (מע"ש פ"ג הי"ז) עפ"י הבנת התוס' ישנים (יומא נו ע"ב ד"ה ומיחל, בשם ריב"א). וכן נקטו הרש"ס (תרומות פ"ג ה"ד, עפ"י הירושלמי) והגרש"ז אויערבך זצ"ל (מעדני ארץ תרומות פ"ג ה"ח אות ג; קונטרס לאפרושי מאיסורא סי' ד).

10. דין הוספת חומש בחילול מע"ש דווקא כשהמע"ש הוא בבעלותו נתבאר במשנה (מע"ש פ"ד מ"ג) ובירושלמי (שם ה"ג). כמו כן נאמר בירושלמי (שם ה"ג) שאם המטבעות אינם בבעלותו, גם אינו מוסיף חומש אף אם הפירות הם שלו. וכ"כ: רש"ש (קידושין לב ע"א), מלא"ש (מע"ש פ"ד מ"ד). ועי' "אמונת עתיך" (6 עמ' 29), התורה והארץ (ח"ד שם) "הפרשת תרו"מ במערכת הציבורית" (פרק יד הע' 22).

11. בגמ' ב"מ (נג ע"ב) נתבאר שהדרך היחידה לפדות מעשר-שני כשהוא פחות משו"פ היא לפדותו על חלק החולין במטבע שחיללו עליה מע"ש אחר, והיא נקראת "מעות ראשונות", וכדברי חזקיה בגמרא (שם נב ע"ב).
מפשט הירושלמי (שם פ"ד ה"ה, מע"ש פ"ד ה"ג) משמע שדין זה אינו מעכב את הפדיון, אלא שפוטר מנתינת חומש. וכך ניתן להבין בדעת הרמב"ם (הל' מע"ש פ"ה ה"ה). ועי' מהר"י קורקוס (שם) וכס"מ (שם ה"ד), ב"י (יו"ד סי' שלא דף רעג ד"ה ומ"ש), ערוה"ש (סי' קכז סעי' יא).
ויש מחלקים בדעת הרמב"ם בין אם המע"ש עצמו שוה פרוטה אך חומשו אינו שו"פ, לבין אם גם המע"ש עצמו אינו שו"פ: רדב"ז (הל' מע"ש פ"ה ה"ה), משנ"ר (מע"ש פ"ד מ"ח ד"ה ומאחר), משנת רבי עקיבה (סי' ח). ועי' משפט כהן (סי' לח אות ו), המעשר והתרומה (פ"א סעי' מד).
לדעת החזו"א (דמאי סי' טו ס"ק יב) צריך לחלל על מטבע שפדו עליה מע"ש שאינו פחות בדרגת חיוב מהמעשר השווה פחות מפרוטה שעכשיו בא לפדות. ועי' אמונת עתיך (6 עמ' 18), התורה והארץ ח"ד (עמ' 219).
לדעת הראשל"צ שליט"א, הצורך במטבע בדרגת חיוב חמורה היא חומרא בעלמא, כיון שמפשט הדברים משמע שדי במטבע שחיללו עליה כל מע"ש שהוא. כמו כן לדעת חלק מן האחרונים הרמב"ם אינו מצריך לחלל מע"ש הפחות משו"פ על "מעות הראשונות", מתוך שלא הביא זאת להלכה.

פרק ג' נתינת המעשרות

1. נתינת המעשרות - נתינת הפרי
2. דרכי נתינת המעשרות
3. הגדרת עני

1. נתינת המעשרות - נתינת הפרי

א. יש להקפיד לתת את המעשרות ללוי או לעני[1]. יש לתת או להקנות את המעשרות עצמם אף אם הלוי או העני מסכימים לקבל את שוויים[2].

ב. גם מעשרות של פירות אשר הופרשו מספק, ראוי להקנות אותם ללוי או לכהן[3], שאם לא כן הוי ספק גזל[4]. וכל שכן במעשר עני לעני[5].

ג. ניתן לתת מעשר עני מפירות המסווגים כסוג ב'[6], אם שוויים יהיה עשירית משווי כלל היבול, אך במקרה זה לא די בנתינה של עשירית מהכמות[7].

1. שו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' יט). הראשל"צ שליט"א הסביר בטעם הדבר שהוא משום "גזל השבט" של הלויים. ואינו יכול לומר לו: "תוכיח שאתה לוי" היות ואף בזמן הזה סומכים על חזקת כהונה ולויה: שו"ת מהרי"ט (ח"א סי' פה ד"ה ראיתי), וכן כתב ארץ חיים (סתהון יו"ד סי' שלא סעי' ד ד"ה ואם) בשם כמה פוסקים. ואף אם היה ספק לגבי חזקתם עדיין היה אסור להשאיר את מעשרותיהם אצלו מפני גזל השבט. ועי' "הפרשת תרו"מ במערכת הציבורית" (פרק יד הע' 29), "אמונת עתיך" (5 עמ' 17), התורה והארץ (ח"ד עמ' 285-266) ועי' להלן הערה 8.
2. עפ"י תוספתא (דמאי פ"ז הי"ב), ועי' התורה והארץ (ח"ב עמ' 74-73).
3. אפשר לתת מעשר ראשון לכהן מפני שבימי עזרא קנסו את הלויים מפני שלא עלו עמו לארץ: ש"ך (יו"ד סי' שלא ס"ק לז), בהגר"א (ס"ק נב).
4. ואף שכתב המהר"י קורקוס (מע"ש פ"א הי"א) שיכול לומר לו "המוציא מחבירו עליו הראיה", מכל מקום דעת הראשל"צ הגר"מ אליהו שליט"א היא שראוי לתת להם את המעשרות כדי לצאת ידי שמים מחמת הספק. ועי' מאמרו של הרה"ג הרב יעקב אריאל שליט"א ("אמונת עתיך" 3 עמ' 9) התורה והארץ (ח"ד עמ' 298).
5. בשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' רמ) כתב שיש להחמיר בספק צדקה לעניים. ועי' ע"ז (יח ע"א) במעשה דרבי חנינא בן תרדיון שנתערבו בארנקו מעות של סעודת פורים במעות צדקה וחילק את הכל לעניים. כששמע זאת ר"י בן קיסמא אמר לו: "מחלקך יהי חלקי ומגורלך יהי גורלי". ועי' המעשר והתרומה (פרק ג סעי' לה), "התורה והארץ" (ח"ב עמ' 77 הע' 18).
6. מן התורה אסור לתרום לכתחילה מן הרע על היפה: תרומות (פ"ב מ"ו), רמב"ם (הל' תרומות פ"ה ה"א). וכתבו הרמב"ם (הל' מעשר פ"א ה"ז) והשו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' עב) שכן הדין בשאר המעשרות. וכתב השו"ע (שם סעי' נב) שבהפרשת תרומה בזמן הזה אין צורך להקפיד על כך כיון שהיא הולכת לאיבוד, אך במעשר ראשון ומעשר עני שאינם הולכים לאיבוד יש לנהוג כך אף בזמן הזה. ועי' ביאור הגר"א (ס"ק צו); "התורה והארץ" (ח"ב עמ' 98-97).
7. הצעת הראשל"צ שליט"א היא שההפרשה עצמה תהיה מסוג א' היינו הפרשה מן היפה, ואותם ירקות יקנה ללוי, אלא שאח"כ לפי הסכם מראש (כפי שנעשה הדבר בהלוואה כמבואר לקמן), יתן ללוי ירקות מסוג ב' בכמות גדולה יותר השווה בערכה לירקות מסוג א' שהקנה להם.

ד. אם החקלאי או המוכר הפרישו תרו"מ אך לא נתנו את המעשרות ללוי ולעני - אין הקונה צריך לחוש לכך, ואינו צריך לתת אותם במקום מי שהפריש[8].

2. דרכי נתינת המעשרות

ה. ניתן לקיים את מצות הנתינה על ידי הסכם הלוואה עם לוי או עני, באופן שתחילה יקנה להם הישראל את מעשרותיהם על ידי מעשה קנין. אם הלוי או העני אינם נמצאים, יקנה להם ע"י אדם שלישי. לאחר מכן יכול הישראל להשתמש בפירות המעשר תמורת ניכוי שוויים של פירות המעשר מהחוב של הלוי או העני[9].

ו. ניתן לערוך הסכם הלוואה עם לוי או עני אשר יקבלו את מעשרותיהם באופן קבוע[10]. הם זוכים במעשרות כדין "מכירי לוייה" ו"מכירי עניים", ללא פעולת הקנאה כלשהי[11].

8. עי' שו"ת הר צבי (זרעים ח"ב סי' מד) הדן בשאלה אם יוצא אדם ידי חובה בהפרשת תרו"מ כשבשעת ההפרשה אין בכוונתו לתת את המתנות. הוא תלה זאת במחלוקת הראשונים האם נתינת תרו"מ היא המשך של מעשה ההפרשה או מצווה בפני עצמה. לדעת הרמב"ם (הל' ס' המצוות שורש יב) והסמ"ג (עשין מצווה תעד, תעז) הם נחשבים לאותה מצווה, והוסיף המגילת אסתר (שם) שאם לא נתן אזי לא יצא ידי חובה. אולם לדעת הרמב"ן (בהשגותיו לספר המצוות שם) הם שתי מצוות: (א) הפרשה המוציאה את הפירות מחזקת טבל. (ב) נתינת המתנות. וכיון שבמקרה זה הוא קנה פירות בחזקת מתוקנים, חיוב הנתינה אינו חל עליו אלא על המפריש. עי' מהר"י קורקוס (מעשר שני פ"א הי"א).

9. עפ"י גיטין (ל ע"א). התועלת בתקנה זו היא שאין צורך לתת את הפירות בפועל לעני ולאחר מכן לקחתם ממנו בחזרה; אלא לאחר ההקנאה של הפירות לעני חוזר הישראל וזוכה בהם תמורת מחיקת חלק מהחוב השווה לערך המעשר. וכך פסקו הרמב"ם (הל' מעשר פ"ז ה"ז) והרמ"א (יו"ד סי' קנז סעי' ה בהג"ה). ועי' "התורה והארץ" (ח"ב עמ' 73 סעי' 5, עמ' 91 סעי' ד).
דעת הראשל"צ הגר"מ אליהו שליט"א היא, שאת ההלוואה ניתן אף לעשות על ידי משלוח המחאה בדואר, כאשר פירעון ההמחאה נחשב כמעשה הקנין על ההתחייבויות שבהסכם ההלוואה. עי' "התורה והארץ" (ח"ב עמ' 92 והע' 6).

10. דעת הראשל"צ שליט"א היא שיש לעשות זאת בדרך זו של הבטחה בכתב או בע"פ, עי' "התורה והארץ" (ח"ב עמ' 89), שאם לא כן אינו מוגדר כלל כ"מכירי לוייה" או "מכירי עניים", וראה לקמן (הע' 11).

11. ישנן שתי שיטות כיצד נעשים "מכירי עניים" או "מכירי לויים":
א. על ידי יאוש: שכיון שהוחזק הלוי או העני כמקבל המתנות מאדם פלוני כולם יודעים שהוא יקבל ממנו גם את המעשרות האלו, ושאר הלויים מתייאשים מלקבל את מעשרותיו, וזה מאפשר ל"מכירי-לויה" לזכות בפירות ללא נתינה בפועל. כ"כ: רש"י (גיטין ל ע"א ד"ה במכרי כהונה), קרבן העדה ופנ"מ (לירושלמי גיטין פ"ג ה"ז), ופסקו כן להלכה המחנה אפרים (זכיה ומתנה סי' ט) וערוה"ש (יו"ד סי' סא סעי' כט). ועי' משנה למלך (פ"ז ה"ו) המבאר כיצד שייכת סברא זו גם ב"מכירי עניים". וראה עוד לקמן (הע' 13).

ז. הסכם ההלוואה עם הלוי יכול להיות מוגבל לזמן של שנה או חודש[12].

ח. כשמלוה לצורך מעשר עני, רצוי שהסכם ההלוואה עם העני יהיה מוגבל לזמן קצר[13].

ט. כאשר נותן ל"מכירי לויה" מעשר אשר הופרש מספק טבל, יכול לסכם עמהם ששווי המעשר לדידם הוא שווה-פרוטה[14]. אבל עבור ודאי טבל יש לתת להם שווי הקרוב לשווי האמיתי ממש[15], ומ"מ אין להפחית יותר מרבע מהמחיר[16].

ב. על ידי הבטחה: שכיון שהישראל מבטיח להם שהוא יתן להם את מעשרותיו זה עצמו נחשב כהבטחה לתת "מתנה מועטת". וכ"כ: תוס' (ב"ב קכג ע"ב ד"ה הכא), הגהות אשר"י (גיטין פרק ג סי' יא), מרדכי (שם סי' שסג), וכך דעת הראשל"צ שליט"א. ובדרך זו לא צריך חזקה קודמת שהיה רגיל לתת להם את מעשרותיו. ועי' "התורה והארץ" (ח"ב עמ' 89).

12. טעם הדבר הוא משום שלעיתים נפסק הקשר בין הבעלים ללוי הקבוע, ובמקרה זה החקלאי עלול לצאת נפסד משום שאחד התנאים בהסכם הוא שהפירעון היחיד האפשרי הוא על ידי פירות המעשר ראשון ולא החזר כספי. מה שאין בהלוואה לטווח קצר שנמנעים מהחקלאים נזקים כבדים גם אם יינתק הקשר בינם ובין הלוי הקבוע.

13. כיון שעני יכול להתעשר ולא יהיה רשאי לקבל מעשר עני, ונמצא החקלאי-המלוה נפסד על פי המבואר בהערה הקודמת. משום כך עדיף להלוות לעני לפרק זמן מוגבל. ועי' "התורה והארץ" (ח"ב עמ' 93 סעי' ב, ועמ' 96-97 סעי' 5). בעצם הדין אם קיים הדין של "מכירי עניים" — הוא מחלוקת בבלי וירושלמי. שהרי בגמ' (גיטין ל ע"א), נראה שגם בעני ניתן להסתמך על דין "מכירי עניים". אולם בירושלמי (גיטין פ"ג ה"ז יח ע"ב) נאמר: "והא תנינן עני - ויש מכר לעני" ופירשו הפני משה (שם ד"ה והא), וקרבן העדה (שם ד"ה ויש) שהכוונה בלשון תמיהה, היינו, שביחס למעשר עני אין קיים המושג "מכירי עניים", היות וחייב לתת מעשר עני לעני הראשון שמזדמן לו. אך להלכה דעת הרבה מהפוסקים שיש מכר לעני: רמב"ם (הל' מעשר פ"ז ה"ו), משל"מ (שם), ש"ך (יו"ד סי' רנז ס"ק יג) בדעת הרמ"א (סעי' ה בהג"ה), ערוה"ש (מעשרות סי' קו סעי' יג). ועי' "בירור הלכה" (גיטין ל ע"א ציונים ו-ז).

14. כיון שאין ודאות שמגיע להם מעשר הרי שמצד הדין יכול להפריש אך לא לתת להם כלל משום ש"המוציא מחבירו עליו הראיה". וכ"כ מהר"י קורקוס (הל' מעשר שני פ"א הי"א). אלא שראוי לחוש מחמת הספק לקיים מצוות נתינה, ע"כ ניתן להקל שכאשר עושים את הסכם ההלוואה הסיכום יהיה שמחיר המעשר הוא שווה פרוטה. במקרה זה מסתמכים על דעת הראשונים (ראה בהע' הבאה) שאף בטבל ודאי ניתן להוזיל פחות ממחיר השוק לפי הסכמת הלוי או העני.

15. תוספתא (גיטין פ"ג ה"ב): "ופוסק עמהם כשער הזול...". ונחלקו הראשונים עד כמה ניתן להוזיל בסיכום ההלוואה עם העני: יש הסוברים שקביעת המחיר היא ללא קשר למחיר השוק: תוס' (שם ד"ה ופוסק), רשב"א (שם ד"ה פוסק). ויש הסוברים שההוזלה חייבת להיות כפופה למחירי השוק: רש"י (גיטין ל ע"א ד"ה פוסק), ועוד ראשונים וכך פסק הרמב"ם (הל' מעשר פ"ז ה"ז), וכן כתב בשו"ת אבקת רוכל (סי' טז) שאסור לתת שווה פרוטה תמורת זרוע לחיים וקיבה, ובוודאי שהסכמת העני להוזלה אסור שתהיה מתוך חשש שמא החקלאי ימצא לו עני אחר, וכך דעת הראשל"צ שליט"א. לדעתו יש להקל רק אם אכן בעיני העני ערך הפירות שווה הרבה פחות מאשר מחירם בשוק (ולא משום שכוונתו לעשות הנחה לחקלאים). ועי' "בירור הלכה" (גיטין ל ע"א ציונים ח-ט), "התורה והארץ" (ח"ב עמ' 104-100).

16. טעם הדבר הוא שלא ניחא לעני או ללוי לקבל את הפירות עצמם, היות והם צריכים לדאוג

י. בדיעבד גם כשהלוה ללוי או לעני הלוואה תמורת המעשר שיפריש בחודש זה, בלא להחשיבם כ"מכירים" וללא מעשה קנין - הדבר מועיל[17].

3. הגדרת עני

יא. כל מי שהמוסד לביטוח הלאומי מגדיר אותו כמי שחי מתחת לקו העוני רשאי ליטול מעשר עני. כמו כן יכול אדם לתת לכל אדם הנראה בעיניו כעני[18].

יב. קיבוצים המפרישים תרו"מ, יכולים לתת מעשר עני להורים של חברי הקיבוץ המתגוררים בו, שהקיבוץ דואג לפרנסתם. כמו כן יכולים הם לתת מעשר-ראשון ללוי אף אם הוא אחד מחברי הקיבוץ.

להובלתם: כמוכן לעיתים ההפרשה היא מפירות חצויים ואין להם הנאה מהם. משום כך שווה להם לקבל סכום כסף השווה בערכו אף לכדי 3/4 ממחיר הפירות, מלקבל את הפירות עצמם.

17. היות ועצם ההלוואה ללוי מסוים תמורת השארת המעשר אצל הבעלים, הוי כ"מכירי לוייה". כמו כן ניתן גם כן להסתמך במקרה זה על הפוסקים כדעת רבי יוסי (גיטין ל ע"א) ש"עשו את שאינו זוכה כזוכה", וכמו שכתב הש"ך (יו"ד סי' רנז ס"ק יג) בהסבר א' בדעת רמ"א (שם), או על הטעם שאמרינן שמסתמא אלו היה יודע שמן הדין צריך לעשות כן, היה מחשיבו כ"מכיר".

18. עי' פאה (פ"ח מ"ח): "מי שיש לו מאתיים זוז לא יטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני". ועי' מש"כ בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' תתעב) בשם רבינו אפרים ב"ר ברוך. באור זרוע (ח"א הלכות צדקה סי' יד) נאמר שמאתיים זוז שקבעו חז"ל הם לאו דווקא אלא הכל לפי פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו. וכן פסק השו"ע (יו"ד סי' רנג סעי' ב). ועי' עוד במאמרו של הראשל"צ הגר"מ אליהו שליט"א ב"התורה והארץ" (ח"ב עמ' 41).

פרק ד' דיני ביעור מעשרות

א. פירות או ירקות שהופרשו מהם תרו"מ, חלה על התרו"מ חובת ביעור מעשרות. כמו כן פירות או ירקות שכלל לא הופרשו מהם תרו"מ - חלה לגביהם חובת הפרשת תרו"מ וביעור המעשרות, כפי שיתבאר. יש חשיבות לעסוק מבעוד מועד בלימוד דינים אלו, כיוון שהדבר יעורר את הציבור לקיימם.

ב. חובת הביעור היא שלאחר הפרשת תרו"מ יש לקיים בהם את מצוות נתינת המעשר הראשון ללוי, ואת מעשר העני לעני, ולאחר סיום ההפרשה יש לחלל את המעשר השני הוא וחומשו על מטבע אחת השווה לפחות פרוטה (מטבע של חמש אג') או על מאכל ששוויו פרוטה[1], ולבער את המטבע לאחר מכן כפי שיתבאר בהמשך (סעי' ו).

ג. זמן ביעור מעשרות הוא עד ערב פסח בשנים רביעית ושביעית למניין השמיטה, וי"א עד ערב שביעי של פסח[2]. ולכתחילה יש לבער כבר בערב פסח, כיוון שלעיתים יש לו קופסאות שימורים שיש בהם חשש חמץ או שקיות של קטניות שלא ניתן להפריש מהם תרו"מ בתוך הפסח. בדיעבד, במקרים כאלו כשלא הפריש יעשה שאלת חכם.

ד. מי שקנה בחוה"מ פסח פירות או ירקות וצריך לעשר אותם, חייב לבער את המעשרות לפני יו"ט אחרון של פסח[3].

ה. פירות טבל שקיים ספק אם הם שייכים לשנת מעשר-שני או לשנת מעשר עני

1. שווי הפרוטה כיום (שנת תשנ"ח) לדעת הראשל"צ הוא 3.25 אג' (שבת בשבתו פר' כי-תשא תשנח). לפירוט דיני חילול מעשר שני עי' לעיל (עמ' 32).

2. המועד המדויק של ביעור מעשרות נתון במחלוקת ראשונים שיסודה מחלוקת בגירסת המשנה (מע"ש פ"ה מ"י). לדעת רש"י (דברים כו, יב ד"ה כי תכלה), רע"ב (מע"ש פ"ה מ"י ד"ה ביום טוב), רש"ס (שם), ספר יראים (השלם סי' רסד ותועפות ראם שם אות ו-ז) המועד הוא ערב יום טוב ראשון של פסח. ואילו לדעת הרמב"ם (פיהמ"ש מע"ש פ"ה מ"ו) המועד הוא עד ערב יום טוב אחרון של פסח, וכן פסק להלכה (הל' מע"ש ונט"ר פי"א ה"ג). לביאור דבריו עי' במהר"י קורקוס (שם), ובכס"מ (שם), פנ"מ (מע"ש פ"ה ה"ה ד"ה עיו"ט, ה"ח ד"ה במנחה), גר"א (שנו"א שם פ"ה מ"ו בפירוש הקצר), ועי' משנ"ר (שם ד"ה ערב יו"ט). למעשה יש להקדים ולבער כבר בערב פסח באופן שלכל הדעות יהיה ביעור המעשרות בתוך הזמן, וגם מהטעם שבמוצרים של חמץ לכתחילה צריך לסיים את הביעור בשל איסור חמץ שבהם. ועי' חזו"א (דמאי סי' ב ס"ק ז ד"ה נראה) שאין חיוב להמתין עם המעשרות עד ערב הפסח כיוון שהעדיפות היתה שיתנו את המעשרות בזמן ההפרשה, ועי' עוד המעשר והתרומה (פרק א בית האוצר אות פ).

3. כיוון שלדעת הרמב"ם (שם) מועד הביעור הוא עד ערב שביעי של פסח, ממילא פירות שהפרישו מהם תרו"מ בחוה"מ, עדיין הם בכלל חובת ביעור של שנה זו.

יאמר לאחר קריאת שם מעשר שני: "ואם צריך מעשר עני יהא מעשר עני". את המע"ש יחלל על המטבע ואת מעשר העני יתן לעניים[4].

ו. מעיקר הדין חובת הביעור חלה רק בפירות טבל ודאי, אך לא בפירות דמאי, שאף שיש להפריש מהם מספק, כפי שרגילים לעשות בכל השנה - אין עליהם חובת הביעור. ומכל מקום למעשה בזמננו, גם כשההפרשה היא מספק, יש לקיים מצוות נתינה וביעור[5].

ז. מי שיש בידו מטבע שרגיל לחלל עליה מע"ש או נטע רבעי ואינו רוצה להפסידה יקח מטבע ששוויה מועט (מטבע של חמש או עשר אג') ויאמר: "כל מטבעות המעשר השני והרבעי שברשותי הם וחומשם, מחוללים על מטבע זו". לאחר מכן יקח את המטבע החדשה ויבערנה באחת מהדרכים הבאות: זריקה לים הגדול, שריפה באש, שחיקה עד שתצא מכלל שימוש[6], ואין עדיפות לאחת מדרכי הביעור[7]. כמו כן יש אפשרות לחלל באופן זה על סוכר בשווי הנ"ל[8], ולאחר מכן להמס אותו תחת הברז בכיור[9].

ח. יש הסוברים שאין חובת ביעור על פירות מעשר שנתבשלו, משום שלא ניתן

4. חיוב אמירת תנאי כשיש ספק אם הפרות שייכים לשנת מע"ש שני או לשנת מעשר עני מובא במשפט כהן (סי' נא אות ב), חזו"א (שביעית סי' ז ס"ק טז ד"ה תפו"ז), כרם ציון (הלכות פסוקות פרק יט סעי' יד), המעשר והתרומה (פרק ב סעי' ד).
חיוב נתינת מעשר עני בספק לדעת הגר"מ אליהו שליט"א הוא משום שיש להחמיר בספק ממון עניים לצאת ידי שמים כמבואר לעיל (עמ' 40).

5. אף שעל פרות דמאי אין חובת ביעור: דמאי (פ"א מ"ב), רמב"ם (הל' מע"ש ונט"ר פי"א ה"ח), ועי' מנחת שלמה (סי' סב אות ב). מכל מקום קיים ספק עקרוני האם רמת הספק של פירות שבימינו יש לה דין "דמאי" כיון שבזמן תקנת "דמאי" רוב עמי הארץ היו מעשרים, ומשום כך הקלו לגביו בדברים מסויימים ויתכן שבזה"ז אין שייכות לקולות אלו. ועי' מנחת שלמה (סי' סב אות ג).

6. שו"ע (סי' שלא סעי' קלג), טעם הדבר כדי שלא ימצאו אותה וישתמשו בה בטעות כמטבע של חולין.

7. במשנה (מע"ש פ"ה מ"ו) נאמר: "...והמעשר שני והביכורים מתבערים בכל מקום...", וכתב המאירי (יבמות עג ע"א) שאין להשמיד את הפירות אלא לפדותם ולהעלות את המעות לירושלים, אולם לדעת הרבה מן הראשונים החיוב הוא לבער את הפרות לגמרי: תוס' (יבמות עג ע"א ד"ה וחייבין בביעור), רשב"א (שם ד"ה וחייבין), רמב"ן (שם), ריטב"א (שם). וכן פסקו הרמב"ם (הל' מע"ש ונט"ר פי"א ה"ח) והשו"ע (סי' שלא סעי' קלג), כשאין לדעתם העדפה האם לאבד במים או לשרוף.

8. לגבי הטעם לחילול על סוכר עי' לעיל (עמ' 33 הערה 5).

9. כפי המבואר לעיל (הע' 7).

לשומרם זמן רב[10]. לעומתם יש הסוברים שהפטור מביעור מעשרות חל רק במקרה שאין המעשר עיקר התבשיל כיוון שהוא בטל בעיקר התבשיל[11].

ט. בימינו, כשקיימים אמצעים לשמור את המזון המבושל למשך זמן רב, גם לדעות המקילות חל על תבשיל וכן על קופסאות שימורים דין ביעור.

י. כשמפריש תרו"מ מקופסאות שימורים אף שמעיקר הדין את התרומה הגדולה יש להפריש מן המוקף. אולם כיוון שאין הוא רוצה להשתמש מיד בכל הקופסאות ויש לו הפסד מרובה לפתוח את כולם ובפרט בערב פסח, יכול לפתוח רק קופסא אחת מכל מין פרי או ירק ולהפריש ממנה על השאר, ובלבד שכולן יהיו מיבול של אותה שנה.

יא. חובת ביעור מעשרות חלה גם על יין[12], וגם לדעת הרמב"ם שיין פטור מביעור מעשרות, כוונתו ליין המעורב בתוך התבשיל[13].

יב. בזמן הזה אין נוהגת מצוות וידוי מעשרות[14], ומכל מקום ראוי לקרוא כקורא בתורה פרשת וידוי מעשרות זכר למקדש ליד הכותל המערבי[15].

10. פשט לשון הרמב"ם (פיהמ"ש מע"ש פ"ה מ"ו), וכן ביארו דבריו משנ"ר (שם ד"ה התבשיל), מהר"י קורקוס (הל' מע"ש ונט"ר פ"ה ה"ט).

11. ר"ש (מע"ש פ"ה מ"ו בפי' א), רע"ב (שם), וכן פירשו בדעת הרמב"ם (הל' מע"ש ונט"ר פ"ה ה"ט): שו"ת ישועות מלכו (קרית ארבע הל' מעשר שני פי"א ה"ט), ערוה"ש (זרעים סי' קלו סעי' ט).

12. בירושלמי (מעשר שני פ"ה ה"ג) נאמר: "...הכל מודין בפת ושמן שהוא צריך לבער, ביין ובתבלין שהוא כמבוער...". והקשו חלק מן המפרשים למשנה (מע"ש שם מ"ו), מה מייחד את היין שיהיה פטור מביעור, ומשום כך פירשו הר"ש (שם פי' ב'), והמהר"א פולדא (שם), את הירושלמי (שם), שהמדובר ביין שהוא מעורב בתבשיל.

13. כן נקטו בדעת הרמב"ם (הל' מע"ש ונט"ר פי"א ה"ט), ישועות מלכו (קרית ארבע הל' מעשר שני פי"א ה"ט) ערוה"ש (זרעים סי' קלו סעי' ט). ועי' תוס' אנ"ש (מע"ש שם), מלאכ"ש (שם). ועי' משפט כהן (סי' נה אות ב), חזו"א (דמאי סי' ב אות ח).

14. הראשונים נחלקו האם מצוות ביעור נוהגת גם שלא בפני הבית, דעת הרמב"ם (הל' מע"ש ונט"ר פי"א ה"ב) היא שמצווה זו נוהגת גם שלא בפני הבית וכדעתו נקטו הכפתור ופרח (פרק מב), וכך הכריע האדר"ת (אחרית השנים פ"א), ומה שאין בזה"ז חובת וידוי מעשרות נכתב במשפט כהן (סי' נו אות א), ובחזו"א (דמאי סי' ב ס"ק ו), שסיבת הדבר היא שאין אנו מקיימים מצוות הפרשת תרו"מ בשלימות. בצירוף דעת הראב"ד (הל' מע"ש ונט"ר פי"א ה"ב) הסובר שכל דין הווידוי הוא רק בפני הבית. אולם בשו"ע (יו"ד סי' שלא מסעי' קמ והלאה) משמע שגם חובת הווידוי נוהגת גם בזה"ז, אע"פ שבבאר הגולה (שם) כתב שהשו"ע נקט בסתמא את לשון הרמב"ם, ועי' המעשר והתרומה (פ"א סעי' עב, ציונים קסב, קסג).

15. כך הנהיג האדר"ת בירושלים, שיש להשתדל לומר את וידוי המעשרות ליד הכותל (אחרית השנים פ"ד ה"ד, פ"ה אות לב), בהסתמך על כך שאף שדעת הרמב"ם שאם התוודה בכל מקום יצא, עם זאת מלשונו בהלכה (הל' מע"ש ונט"ר פי"א ה"ו) משמע שלכתחילה צריך להתוודות במקדש, שו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' קמ) וכך נקט במעשר והתרומה (פרק א סעי' סו), מה עוד שדעת הראב"ד (שם ה"ד בהשגה) שזה לעיכובא. ועי' מהר"י קורקוס (שם ה"ד ד"ה ובין בפני).

יג. ביום שביעי של פסח, לפני מנחה או אחרי מנחה[16] (כשיש ריבוי עם), יש לקרוא בציבור מתוך חומש ולא מספר תורה[17] את הפסוקים בפרשת כי תבוא (דברים כו, יב-טו) העוסקים בווידוי-מעשרות וכן נוהגים בבתי כנסת בארץ.

יד. מי שלא הפריש תרו"מ מפירות החייבים בביעור והגיע זמן הביעור, אין הדבר אוסר את הפירות באכילה[18]. אולם מי שיש בידו פירות מעשר ראשון או מעשר-עני ולא נתנם, או פירות או מטבע של מע"ש ולא חיללם או פדאם, קיים ספק אם הם מותרים לאחר הביעור[19].

פסוקי וידוי מעשרות:

מצווה מן המובחר שכל אחד יאמר את פסוקי וידוי מעשרות[20].

"כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית שנת המעשר ונתתה ללוי לגר ליתום ולאלמנה ואכלו בשעריך ושבעו. ואמרת לפני ה' אלוקיך בערתי הקדש מן הבית וגם נתתיו ללוי ולגר ליתום ולאלמנה ככל מצותך אשר צויתני לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי. לא אכלתי באני ממנו ולא בערתי ממנו בטמא ולא נתתי ממנו למת, שמעתי בקול ה' אלוקי עשיתי ככל אשר צויתני. השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתתה לנו, כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש".

16. בשיטה זו הלכו כל הנוקטים כדעת הרמב"ם שהביעור עצמו הוא עד יו"ט אחרון של פסח, כמבואר לעיל (הע' 1). בנוסף לכך גם חלק מן המפרשים שנקטו שהמצווה לבער היא לא יאוחר מערב פסח, לדעתם הווידוי נאמר רק ביו"ט אחרון כדי שיהיה לו מה לאכול ברגל, כן פירש הרע"ב (מע"ש פ"ה מ"י ד"ה ביו"ט), ודייקו כן מלשון הירושלמי (מע"ש פ"ה ה"ג): "ויתוודה ביו"ט ראשון?!", עי' רש"ס (הובא במלאכ"ש שם פ"ה מ"ו ד"ה ערב), ועי' גר"א בשנו"א (פ"ה מ"י) שדחה שיטה זו שאם חייב לבער כבר בערב פסח כיצד יכול לשער לעצמו מזון לכל ימות הרגל הרי החיוב הוא לאבדו מן העולם. ביראים (סי' רסד), וכן המשנ"ר (פ"ה מ"ו ד"ה ערב יו"ט), נקטו למעשה שהווידוי יהיה ביום טוב הראשון של פסח. ועי' בתועפות רא"ם (שם).

17. לחוש לדעת הירושלמי שכל קריאה בס"ת מחוייבת בברכה, ואם יברך בזמן שאין חיוב הוי חשש ברכה לבטלה; כן מובא בשו"ת משיב דבר (ח"א סי' טז). ועי' אחרית השנים (פרק ה אות לב), המעשר והתרומה (פרק א סעי' סו ובציונים שם אות קמו).

18. אף שבהגיע מועד ביעור המעשרות יש לבער את המעשרות מביתו, משנה (מע"ש פ"ה מ"ו-ז), רמב"ם (פיהמ"ש שם, והל' מע"ש ונט"ר פי"א ה"ח), מכל מקום אם לא ביער אף שביטל בכך מצוות עשה של "בל תאחר", אין הפירות נהפכים בכך לאיסורי הנאה, חזו"א (דמאי סי' ב ס"ק ז ד"ה ונראה שאם עבר) עפ"י ר"ה (ה ע"ב), ובתוס' (שם ד"ה מה מעשר). ועי' שעה"מ (הל' מאכ"ס פ"י סוף הט"ז), אחרית השנים (קונטרס דבר אליהו ס"ק כו-לא), תורת הארץ (פ"ג אות נד), כרם ציון השלם (אוצר התרומות - הלכות פסוקות פרק מג סעיף ט).

19. עי' בהרחבה במאמרו של הרב יהודה הלוי עמיחי (התורה והארץ ח"ד עמ' 344).

20. רמב"ם (הל' מע"ש ונט"ר פי"א ה"ה), לבוש וש"ך (יו"ד סי' שלא ס"ק קסא), עשר תעשר (הלכה רצא), ועי' משפט כהן (סי' נו אות ג ברכת המצווה ודיני קריאתה ס"ק א).

לאחר אמירת הפסוקים יש אומרים משנה זו:

"השקיפה ממעון קדשך מן השמים – עשינו מה שגזרת עלינו, אף אתה עשה מה שהבטחתנו, השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל – בבנים ובבנות, ואת האדמה אשר נתת לנו – בטל ומטר ובולדות בהמה, כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש – כדי שתיתן טעם טוב בפירות" (מעשר שני פ"ה מי"ג).

לאחר הווידוי מוסיפים תפילה זו:

"יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו, כשם שזכינו לקיים מצוות ביעור מעשרות ווידוי מעשרות, כן יזכנו הקב"ה לקיים מצוות הפרשת תרו"מ מהתורה, וכן מצוות ביעור ווידוי מעשרות מן התורה, בביאת גואל צדק ובבניין בית המקדש במהרה בימינו, אמן כן יהי רצון".

הלכות ערלה

1. פירות הכלולים בדיני ערלה
2. דיני ערלה במשתלות
3. ערלה בנטיעה לסייג והרכבה
4. פדיון נטע רבעי

1. פירות הכלולים בדיני ערלה

א. אין לאכול[1] אוכמניות ללא הכשר, כי הרבה מהן אסורות באיסור ערלה[2].

ב. בשיחי הפטל קיימים זנים המוגדרים כעץ, שנוהג בהם איסור ערלה, וקיימים

1. פירות העץ בתוך שלוש שנים לנטיעתו אסורים באיסור ערלה. בדרך כלל צמחים רב שנתיים מוגדרים כעצים. עם זאת, ישנם צמחים שאמנם מתקיימים כמה שנים אך מוגדרים כירק, וכדלהלן: בגמ' (ברכות מ ע"א) ובתוספתא (כלאים פ"ג הל' טו) הובאו סימנים להגדרת עץ פרי לעניין ברכות ולעניין ערלה. ישנן מספר שיטות בראשונים מהי הגדרת אילן:
א. אילן הוא צמח בעל ענפים רב שנתיים שנותנים פירות מידי שנה: רש"י (ברכות מ ע"א ד"ה גווזא) עפ"י שו"ע הרב (או"ח סי' רג).
ב. אילן הוא צמח בעל גזע רב שנתי: הגאונים (אוצר הגאונים - ברכות הוצאת הרב ד"ר בנימין לוין עמ' 91), ועי' תוס' (ברכות מ ע"א ד"ה איתיה). כשיטה זו נפסק בשו"ע (שם סעי' א-ב), ועי' מג"א (ס"ק א) וביאור הגר"א (שם ס"ק ב).
ג. אילן הוא צמח רב שנתי שאין צורך לזורעו מחדש כיון שהוא מתחדש מעצמו כל שנה: רא"ש (ברכות פ"ו סי' כג), טור (או"ח סי' רג) בדבריו. ולפי"ז צמח הבננה נחשב אילן.
באחרונים הובאו סימנים נוספים שקובעים צמח כירק:
ד. הצמח נחשב ירק כאשר הוא מוציא פרי תוך שנתו מעת הזריעה: שו"ת הרדב"ז (ח"ג סי' תקלא), שו"ת רב פעלים (או"ח ח"ב סי' ל).
ה. הצמח נחשב ירק כאשר כמות הפרי ואיכותו יורדים משנה לשנה: מהר"ם אלשיך (הובא בברכ"י סי' רצד).
ו. הצמח נחשב ירק כאשר הוא אינו מתקיים יותר משלש שנים: חזו"א (ערלה סי' יג ס"ק ג, ודיני ערלה סי' לח), וטעמו היות שלא מצאנו בתורה פירות שאסורים באכילה לעולם. לדעת מרן הראשון לציון שליט"א זהו דווקא אם אינו מתקיים יותר משנות ערלה, ולפי"ז אם ניטע לפני ט"ו באב, נחשב ירק אם אינו מתקיים יותר מ-2.5 שנים.
ז. הצמח נחשב ירק כאשר גזעו חלול: מהר"י חאגיז (שו"ת הלכות קטנות ח"א סי' פג).
ח. לעניין ברכת הבשמים, כתב בן איש חי (פר' ואתחנן שנה א סעי' ה) שאם הצמח הינו בעל גזע רך - נחשב ירק.
למעשה, נוקט מרן הראשון לציון שליט"א שדי בסימן ד' או ה' או ו' (המובאים לעיל) כדי להחשיב צמח כירק. סימנים ז', ח' אינם חשובים דיים כדי להחשיב צמח לירק ורק מצטרפים לקולות נוספות.

2. תכונות האוכמניות: א. שיח רב שנתי. ב. מצמיחים פרי בשנה השניה. ג. איכות וכמות הפרי מתרבים עד השנה חמישית. ד. גזען רך. עפ"י האמור לעיל (בהערה 1) לא ניתן להגדירן כירק.

זנים אחרים שאינם מוגדרים כעץ אלא כירק, ואין בהם איסור ערלה[3]. משום כך יש לבדוק כל מקרה לגופו.

ג. אין איסור ערלה נוהג בפירות הפלפל[4] ובפירות הפאפאיה[5].

ד. פרי הצבר שניטע לאכילה[6], גם לנוהגים לברך עליו בורא פרי האדמה, יש לחוש בו לאיסור ערלה[7], ומנהג א"י לברך עליו בורא פרי העץ[8].

ה. עלי דפנה חייבים בערלה[9].

ו. עלי ורד, כאשר היו רגילים להשתמש בהם לצרכי רפואה בלבד, נחשב הדבר כהנאה שלא כדרכה ומותרים משום ערלה. וכיום שמשתמשים בהם שלא לרפואה אלא לתענוג - שייך בהם דין ערלה[10].

3. מבירורים שערכנו נראה שהזנים התרבותיים: "רוזבורו", "בריסון" ו"בויזנברי" - נחשבים כירק משום שהנצרים יוצאים מהשורש וכל נצר מתקיים פחות משלוש שנים, ועי' חזו"א (ערלה סי' יב ס"ק ג ד"ה ונראה). ובשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' קצו) נוטה להחמיר.

4. יבול הפלפל פוחת והולך בכמות ובאיכות והוא מוציא פרי תוך שנתו. עי' להלן . עמ' 142 ושם הערה 4.

5. עי' מאמרו של הגר"מ אליהו שליט"א ("תחומין" ז' עמ' 88) שכתב שהפאפאיה נחשבת ירק כי היא מוציאה פרי בתוך השנה הראשונה, גזעה חלול והפירות גדלים על הגזע.

6. אם הצבר ניטע לגדר - פטור מערלה, כדלקמן (סעי' ז).

7. אעפ"כ לעניין ערלה מחשבת הנוטע מחייבת בערלה: עי' ירושלמי (ערלה פ"א ה"א). ולפי"ז יתכן שיברכו בפה"א ואסור בערלה: שו"ת מהרשד"ם (יו"ד סי' קצא), מהרי"ט (ח"ב יו"ד סי' לד). וכן כתבו למעשה לעניין הצבר: פרי האדמה (הל' ברכות סי' ד כה ע"א ד"ה והנה לנ"ד), ארץ חיים (שם), אגרות הראיה (ח"ב אגרת תסח), הגרח"ז גרוסברג זצ"ל (נטע הילולים סעי' כו).

8. יש הסוברים שברכתו בורא פרי האדמה משום שהוא פרי גרוע: עפ"י דעת השו"ע (או"ח סי' רב סעי' יד), הובאו דבריהם בספר פרי האדמה (הל' ברכות סי' ד, דף כד ע"ב), אך להלכה נקטינן לברך בורא פרי העץ וכך פסק בארץ חיים (סיתהון, או"ח סי' רג סעי' ב).

9. לגבי תרו"מ מתבלינים יש שתי שיטות עיקריות: שיטת רש"י (חולין ו ע"א ד"ה טעמא) שכל תבלין חייב בתרו"מ כיון שהוא נותן טעם והוא כעיקר האוכל. לעומת זאת דעת התוס' (נדה נ ע"א ד"ה כל, בתירוץ הראשון; יומא פא ע"ב ד"ה שהפלפלין, בתירוץ השני) שרק שומין ובצלים, שהם נאכלים בפני עצמן חייבים בתרו"מ, ולא תבלינין שאינם נאכלין.
דעת מרן הראשון לציון שליט"א היא להחמיר שכל שיח המוגדר כעץ (לעיל הע' 1), והעלים שלו נאכלים - הרי הוא פרי לעניין ערלה, ראה להלן (עמ' 128-119). כמו כן דעתו היא שכל התבלינים שטעמם מתמצה וכלה במים - הרי הם מוגדרים כאוכל, וכפי שנפסק בארץ חיים (סיתהון, יו"ד סי' רצד סעי' כג) לעניין ברכת ריח של מי הוורד; ועי' במאמר מרן הראשל"צ ספר "התורה והארץ" ח"ד (עמ' 14-10).

10. בראשונים מובאת מחלוקת האם חלים דיני ערלה על עלי הורד: דעת הראב"ד (מובא בשו"ת הרשב"א ח"ז סי' שנו) שאין עליהם דיני ערלה משום שגדר "פרי" שאסרה התורה בערלה הוא החלק שבו נמצאים הזרעים (פרי בוטאני). לעומתו סובר הרשב"א (שו"ת ח"ז סי' שנו, שנז) לאסור היות והגדרת "פרי" כוללת את כל מה שנאכל, אך למעשה גם הרשב"א היקל כדעת הראב"ד. אולם עי' בשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' מד, תצט) שס"ל להקל רק מהטעם שמשתמשים

2. דיני ערלה במשתלות

ז. נטיעה שהועברה מהמשתלה[11] בגוש האדמה אין צורך למנות שנות ערלה מחדש, אם הגוש שהוא גדל בו יכול לקיים מעצמו את העץ במשך שלושים יום. ויש מצריכים ארבעים וארבעה יום[12].

ח. שתילים שהיו מונחים במשתלה באופן שניתן עפ"י הדין לחשב את שנות הערלה מעת נטיעתם במשתלה. ניתן להעבירם אל מטע הקבע במשאית בצורה הרגילה, ואין צורך במשאית בעלת תחתית מרושתת[13].

3. ערלה בנטיעה לסייג ובהרכבה

ט. עץ שניטע למטרות גידור וכדו', והנוטע נמלך אח"כ ליהנות מפירותיו, יש ספק ממתי למנות בו את שנות הערלה, ולמעשה יש להחמיר[14].

בעלי הוורד לרפואה בלבד. ממילא כאשר השימוש הוא לצורך אכילה יש לאסור. ועי' "אמונת עתיך" (חוברת 7 עמ' 17-11), התורה והארץ (ח"ד עמ' 14-10).

11. עי' ספר "התורה והארץ" (ח"א עמ' 244-242, ח"ב עמ' 415).

12. במשנה ערלה (פ"א מ"ג) נאמר שבכדי למנות שנות ערלה מהנטיעה הקודמת, העץ צריך להיות נטוע בגוש אדמה ש"יכול לחיות ממנו".
הרשב"א (ח"ג סי' רכה) הסתפק האם המושג: "יכול לחיות" פירושו לחיות שלוש שנים או לחיות זמן מועט. בשו"ת פרח מטה אהרון (הובא בפת"ש יו"ד סי' רצ"ד ס"ק יג) הכריע לחומרא. לעומתו הרבה מן האחרונים הכריעו לקולא, והגדירו "זמן מועט" כשיעור קליטה: משפט כהן (סי' ח), חזו"א (ערלה סי' ב ס"ק יב ד"ה ואחרי), מנחת שלמה (סי' סט), שו"ת ישכיל עבדי (ח"ז יו"ד סי' לז), נטע הילולים (סעי' מו ושם ס"ק מו ובשערי צבי שם הע' קכז), שו"ת שיבת ציון (סי' מט). ועי' "התורה והארץ" (ח"א עמ' 240), ועי' להלן בעמ' 77–72.
דעת מרן הראשל"צ שליט"א היא שלכתחילה יש להצריך שגוש האדמה יוכל לחיות ל' יום היות ומסתבר שזוהי כוונת הראשונים כשאמרו זמן מועט, כפי שמצאנו בכמה מקומות בש"ס שזמן שלא הוגדר סתמו הוא שלושים יום. כגון: "סתם נזירות ל' יום", "סתם מלווה שלושים יום" וכדו'. ולמחמירים יש להוסיף את י"ד יום לקליטה מעבר לשלושים יום, כך שצריך לדעתם מ"ד יום. ועי' שו"ת טוטו"ד (ח"א סי' רנ, מובא במנחת שלמה עמ' שפג ד"ה גם).

13. עי' ס' התורה והארץ (ח"א עמ' 244). דין זה מבוסס על צירוף של שתי דעות בהלכה:
א. על הפוסקים שעקירה לזמן על ידי אדם אינה מצריכה מניין שנות ערלה, וכן כתבו עפ"י ערלה (פ"א מ"ג): חכמת אדם (שער משפטי הארץ פ"ו ה"א), פרח מטה אהרון (ח"א סי' עח) שיבת ציון (סי' מט).
ב. כפשט הרמב"ם (הל' מע"ש ונט"ר פ"י ה"ח), עפ"י ירושלמי (ערלה פ"א ה"ב), שאילן הגדל בעציץ שאינו נקוב מכל סוג שהוא הרי הוא כגדל בקרקע, כיון שיונק דרך העציץ, וכן כתבו: הגרצ"פ פראנק זצ"ל (שו"ת הר צבי זרעים סי' טו), הגרש"ז אויערבך זצ"ל (מכתב שהודפס בחוות בנימין ח"א סי' ב, ודלא כפי שכתב במנחת שלמה סי' ע), ועי' התורה והארץ (ח"א עמ' 244-236).

14. במשנה (ערלה פ"א מ"א) נאמר שעץ שנטעו לשם גדר פטור מערלה. אך בספרא (קדושים פר'

י. אף שלדעת הרמב"ם והשו"ע אחר כל הרכבת ראש צריך למנות מחדש את שנות הערלה[15], כבר פשט המנהג להקל[16]. זאת בתנאי שההרכבה היא מעל גובה טפח[17].

4. פדיון נטע רבעי

יא. **כשפודה כרם ענבים בשנה הרביעית לנטיעתם מברך:** "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו על פדיון כרם רבעי". (ויש מברכים "על פדיון הכרם"). **אולם כשפודה שאר פירות בשנה הרביעית לנטיעתם מברך:** "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על פדיון נטע רבעי"[18]; **והפירות פטורים מתרומות ומעשרות.**

ג אות ג) נאמר שאם שינה את כוונתו בתוך שלוש השנים - חל על העץ חיוב ערלה. ונחלקו הפוסקים אם מונים משעת נטיעה או משעה ששינה כוונתו: הרדב"ז (הל' מע"ש ונט"ר פ"י ה"ב ד"ה נטעו), הכס"מ (שם) והחסדי דוד (ערלה פ"א ה"א) סוברים שמונים משעת נטיעה כפשט הירושלמי, וכן פסקו: נטע הארץ (הלכה ז), כרם ציון (הלכות פסוקות ערלה פרק ה' סעי' ד), נטע הילולים (סעי' כח). דעת מרן הראשל"צ שליט"א היא שאם נמלך בתוך השלוש שנים לנטיעה, יש למנות שלוש שנים מחדש מהזמן שנמלך, היות שיש משמעות לכוונת הנטיעה, והיא נחשבת במידה מסויימת לנטיעה מחדש כפי שהדין לעניין תרו"מ, (עי' מעשרות פ"ד מ"ה). ועי' תוספתא כפשוטה (עמ' 814 שורה 5-4) שכתב שייתכן שיש למנות משעת שינוי הכוונה.

15. כפשטות דברי הרמב"ם (הל' מע"ש ונט"ר פ"י הי"ד) והשו"ע (סי' רצד סעי' טז), שבהרכבת ראש מונים שנות ערלה משעת ההרכבה, וכדעת המאירי (ר"ה י ע"א) והכו"פ (פרק נד).

16. כדעת הר"ן (לרי"ף ר"ה ב ע"א, ד"ה ואיכא למידק) שהרכבת אילן מאכל על אילן מאכל אינה כנטיעה חדשה. וכן דעת מהר"י קורקוס (מע"ש ונט"ר פ"י הי"ד) ומהר"ם אלשי"ך (סי' קי) בדעת הרמב"ם (הל' שם).

17. סוטה (מג ע"ב), רמב"ם (הל' מע"ש ונט"ר פ"י הי"ט).

18. לעניין פדיון ענבים בשנה הרביעית קיימת מחלוקת כיצד לברך: באבודרהם (הל' ברכות - פדיון הכרם) כתב עפ"י השאילתות (ויקרא פר' ק) שנוסח הברכה הוא "על פדיון כרם רבעי". ויש שכתבו לברך "על פדיון הכרם" עי' כרם ציון (הל' ערלה, הלכות פסוקות גידולי ציון אות ה). ולעניין פדיון פירות אחרים הנוסח הוא כפשט לשון הרמב"ם (הל' מאכא"ס פ"י הט"ז) שכתב לברך "על פדיון נטע רבעי". ואף שבטור ובשו"ע (סי' רצד סעי' ו) הנוסח הוא "על פדיון רבעי", משום שהם כתבו נוסח שמועיל הן לבני א"י שחייבים בחילול רבעי של כל סוגי הפירות ובין לבני חו"ל שלגביהם החיוב הוא רק בכרם של רבעי.

הלכות כלאים

1. כלאי זרעים

א. יש הסוברים שאיסור כלאי זרעים חל רק על צמחים שהם מאכל אדם[1], ויש הסוברים שהוא כולל גם איסור לשתול מאכל אדם ביחד עם מיני פרחים או שאר צמחים שהוא חפץ בקיומם - אף שאינם ראויים למאכל, וזאת משום שרגילים לזרוע אותם בשטחים גדולים[2], ונכון להחמיר כדעתם מספק[3].

ב. כאשר זורעים בגינה מיני ירקות שונים בשורות יש להקפיד שהמרחק בין השורות יהיה טפח וחצי (כשנים עשר ס"מ) לכל אורכן[4], וכך יש לנהוג למעשה גם

1. הרמב"ם (הל' כלאים פ"א ה"ד) כתב לאסור "זרעים הראויים למאכל אדם". יש שפירשו את דברי הרמב"ם כפשטם, שכוונתו "מאכל אדם" בדווקא, ולדעתו כלאי זרעים אינם אסורים אלא במאכל אדם, כן כתבו: שו"ת הרדב"ז (ח"ה ב' רנה), ומראה"פ (ירושלמי כלאים פ"א ה"א ד"ה טעמא).
2. עפ"י הכס"מ (הל' כלאים פ"ד ה"ד) ש"מאכל אדם" הוא כל דבר שאדם רוצה בקיומו ופשוט שדבר שמגדל בכוונה אף לצורך נוי אסור. ועפ"י זה כתב האמרי בינה (ח"א שו"ת סי' י) שהדבר הקובע הוא האם רגילים בני אדם לזרוע שדות שלמים מאותו המין, וכן דעת הגר"י אורנשטיין זצ"ל בספרו עמק הלכה (סי' יח עמ' כב ס"ק ו) בעניין הרחקה משיחי טבק. ועי' הגרח"ז גרוסברג זצ"ל (חוקות שדה פ"א תלמי שדה הע' ה-ו).
3. אמנם כששני המינים אינם ראויים למאכל אדם, כתב בשו"ת ישועות מלכו (קרית ארבע הל' כלאים פ"א ה"ד) שיש להתיר עפ"י דברי הרא"ש שהרכבת שני עצי הסרק יחד מותרת משום שכולם כמין אחד, וה"ה הכא. משום כך יש להחמיר בהרחקה מפרחים דווקא אם המין השני הוא מאכל אדם, ושלא כדעת האמרי בינה (שם) שהחמיר גם בשני מינים הראויים רק למאכל בהמה. ועי' דרך אמונה (הל' כלאים פ"א ה"ד ס"ק כב ובבאה"ל ד"ה אין איסור).
4. כפי הדין בערוגה של ירק שמרחיקים בין כל מין ומין טפח ומחצה כפסק הרמב"ם (הל' כלאים פ"ד ה"ט), וכך הובא להלכה בספר מצות הארץ להרה"ג קלמן כהנא זצ"ל (עמ' 63 סעי' ו). ואף שבדין הרחקה בין שתי שורות ירק וכן בין שדה לשורה פסק הרמב"ם (הל' כלאים פ"ג הי"ב) שצריך לעשות הרחקה של תלם באורך שישה טפחים, ורוחבו ועומקו טפח וכך פסק בשו"ע (סי' רצז סעי' יז-יט), ביאר החזו"א (כלאים סי' ח ס"ק ה-ח) שדין תלם הוא אפשרות נוספת במקום טפח וחצי. ועי' ר"ש (כלאים פ"ג מ"ג) רע"ב (שם) ותוי"ט (שם ד"ה אורך), ועי' ארץ חמדה (כלאים עמ' רלא) שביאר דעת הרמב"ם באופן אחר.
חישוב טפח וחצי לשנים עשר ס"מ הוא כפי מנהג ירושלים לחשב טפח כשווה לשמונה ס"מ, וכמובא בספר שיעורי תורה להרא"ח נאה זצ"ל (עמ' רמט).

כשזורעים בערוגות קטנות[5]. ואם זורע אותם בשתי שדות יש להרחיק שישה טפחים[6].

ג. גם ירק המשמש כתבלין בלבד, אשר מתחדש כל שנה משורשיו כגון: נענע וכדו' דינו כירק. משום כך הזורע שורה ממנו ליד שורה של ירק ממין אחר יש להרחיק ביניהם טפח וחצי, ואם זרע אותם בשתי שדות - ירחיק שישה טפחים.

2. כלאי אילן

ד. אסור להרכיב שני עצים יחד מין בשאינו מינו[7]. אם יש דמיון בצורת העלים שלהם, או בצורת הפרי - מותר להרכיבם יחד. אולם גם במקרה זה אם יש שוני גדול מאוד בטעם שלהם - אין להרכיבם יחד[8].

ה. צורת העלה היא גורם מרכזי בהגדרת המין לעניין איסור כלאי הרכבה אף אם אין דמיון כלל בצורת הפרי[9], ויש אומרים שאם יש הבדל קיצוני בפירות - לא מסתמכים על הדמיון בצורת העלים[10].

ו. גם כאשר יש דמיון בולט בפרי והעלים אינם דומים כל כך, מותר להרכיבם יחד.

5. ואף שבמשנה (כלאים פ"ג מ"א) נאמר שניתן לזרוע כמה מיני זרעים בערוגה שהיא שישה טפחים מרובעים, ונתבאר בגמ' (שבת פה ע"ב) שבאופן זה אפשר לזרוע שטחים שלמים בצורה של ערוגות, וכן פסקו הרמב"ם (הל' פיהמ"ש שם, כלאים פ"ג הט"ו) והשו"ע (סי' רצז סעי' לד-לט), ועי' רדב"ז וכס"מ (הל' כלאים פ"ג הי"ב והט"ו) ומכל מקום דעת הראשל"צ שאין לעשות כן למעשה מחמת חשש תקלה שלא בקיאין כיצד ליישם זאת למעשה, ועוד שכל הקולא של זריעה בערוגה ללא הרחקות לדעת הרמב"ם (פיה"מ כלאים פ"ג מ"א) אינו אלא במינים שרגילים לזורעם בכמויות קטנות, דבר שכמעט לא קיים בזמננו.

6. עפ"י משנה (כלאים פ"ב מ"י) ורמב"ם (הל' כלאים פ"ג ה"י). בהגדרת הגודל של שדה נחלקו האחרונים. עי' ארץ חמדה (כלאים עמ' רכט) שהביא את השיטות השונות.

7. עפ"י הגמ' (קידושין לט ע"א) שהאיסור בכלאי אילן הוא הרכבה של שני מינים כמו כלאי בהמה, וכך פסקו הרמב"ם (הל' כלאים פ"א ה"ה) והשו"ע (יו"ד סי' רצה סעי' א).

8. בהגדרת המין נאמר בירושלמי (פ"א ה"ה): "יש מהן שהילכו אחר הפרי ויש מהן שהילכו אחר העלין... בזה הילכו אחר טעם הפרי". לדעת הר"ש (כלאים פ"א מ"ה) והראב"ד (כלאים פ"ג ה"ו) הולכים אחר שלושת הסימנים להחמיר, ואילו לדעת הרמב"ם (הל' כלאים פ"ג ה"ד-ה"ו) אף אם הם דומים באחד משלושת הסימנים, בעלים או בפרי מותר להרכיבם, אך גם לדעתו, זאת בתנאי שהטעם שלהם לא יהיה שונה מאוד.
ועי' עוד ערוה"ש (יו"ד סי' רצה סעי' יא-טו, סי' רצו סעי' יא), משפט כהן (סי' כה), חזו"א (שם סי' ג), זרע הארץ (הל' יט), ארץ חמדה (מהדורה ראשונה עמ' קפא, ועמ' רפב סי' ו).

9. משמע מלשון הרמב"ם (הל' כלאים פ"ג ה"ה) שבעלים הסתפק שהם דומים זה לזה ואילו בפירות נקט הרמב"ם שמסתמכים עליהם רק כשדומים "דמיון גדול" ועי' ערוה"ש (יו"ד סי' רצה סעי' יד).

10. כן משמע מדברי ערוה"ש (סי' רצה סעי' טו) שהתיר הרכבה של מיני התפוחים השונים לא רק בהסתמכות על צורת העלים השווה, כי אם גם בשל הדמיון הכללי בצורת הפרי.

אך אם בשניהם אין דמיון - אסור להרכיבם. ובכל מקרה הטעם והצבע הם גורמים משניים.

ז. אשכולית ותפוז אסור להרכיב יחד כיוון שאינם דומים מספיק[11].

ח. מאידך גיסא, תפוז על חושחש מותרים בהרכבה כי הם דומים בצורת הפרי והעלים[12].

ט. בימינו קיימות מספר כנות של הדרים שרגילים להרכיב עליהן את מיני ההדרים השונים[13], כאשר למעשה מותר להרכיב על כל אחת מהכנות רק את המינים הדומים לה[14], ולכן, כשקונים עץ ממשתלה יש לברר לפני כן על איזו כנה הוא הורכב במשתלה.

י. איסור כלאים באילנות כולל גם את האיסור לקיימם, על כן עץ שהורכב באיסור, אין לעשות מלאכות הגורמות לצמיחתו[15].

11. כן כתב הרב קוק זצ"ל (משפט כהן סי' כה) כיון שיש שוני גדול במראה החיצוני שאינם דומים זה לזה.

12. עפ"י החזו"א (כלאים סי' ב ס"ק ט) שהם מין אחד עם התפוז.

13. שמות הכנות של מיני ההדר שרגילים להרכיב עליהן פירות הדר הם: מקרופילה, קליאופטרה, וולקה, לימון מתוק, ציטרומלה, טרוייר, רנגורליין, חושחש.

14. להלן פירוט ההרכבות המותרות והאסורות בהדרים כפי שעלה בפגישה של רבני המכון ואגרונום המכון מרדכי שומרון עם הראשל"צ שליט"א:
שם הכנה: **מקרופילה**: מותר לאשכולית (הדמיון בצורת העלה וקיומו של עלעל נוסף). מותר גם לפומלה (דמיון במבנה הפנימי של הפרי ובצורת הגרעינים).
שם הכנה: **קליאופטרה**: אסור לאשכולית (יש הבדל משמעותי גם בפירות וגם בעלים; אין קליפה פנימית לבנה בקליאופטרה).
שם הכנה: **וולקה**: מותר ללימון (דמיון בצורת הפרי, למרות שהעלים שונים מעט) מותר גם לתפוז (דמיון בצורת הפרי, למרות שהעלים שונים מעט). לגבי האשכולית - ספק.
שם הכנה: **ציטרומלה**: מותר ללימון (דמיון בצבע הפרי ובצורת העלה). לגבי התפוז - ספק.
שם הכנה: **טרוייר**: מותר לתפוז (דמיון בפרי, למרות ההבדל בעלים. אבל הוולקה עדיפה לתפוז). אסור ללימון (שוני בפרי ובעלים). אסור גם לאשכולית (שוני בפרי ובעלים).
שם הכנה: **רנגורליין**: דינה כתפוז לכל דבר.
שם הכנה: **חושחש**: מותר לתפוז (דמיון בצורת הפרי). מותר גם לאשכולית (דמיון בצורת העלים, שכן בדור הקודם ראו בחושחש עלעל נוסף). מותר גם ללימון (דמיון בריח).
יש לציין שלכל הקליפים ולקומקווט יש דין של תפוז בגלל הדמיון בצורת הפרי.

15. כפשט דברי הירושלמי (כלאים פ"א ה"ד) שיש איסור לקיים אילן שהורכב באיסור. וכן כתבו הרא"ש (הל' כלאים סי' ג), וכן משמע מדברי הריטב"א (ע"ז סד ע"ב). אמנם יש ראשונים שחלקו על כך, זאת כיון שאין הדבר מפורש בגמ' לאיסור כפי שהדבר בכלאי זרעים ובכלאי הכרם, כן דעת הכל-בו (סי' צא), תוס' ר"י הזקן (קידושין לט ע"ב ד"ה והא דתנן), תוס' הרא"ש (סוטה מג ע"ב ד"ה כאן) והאורחות חיים (ח"ב הל' כלאים), וכן משמע מדברי הריטב"א (קידושין לט ע"א). וטעם הדין לדעתם, משום שכלאי אילן הוקשו להרכבת בהמה, וכמו ששם מותר לקיים את הוולד אף כאן מותר בקיום האילן. ועי' תוס' (ע"ז סד ע"א ד"ה ר"ע), כמו כן

יא. לעומת זאת, מותר לכתחילה לקחת ייחור מעץ מורכב ולנוטעו באדמה[16], ולפיכך מותר לברך על פירותיו שהחיינו, וברכת האילנות בימי ניסן[17].

3. דין הפירות בכלאים

יב. אין איסור אכילה בפירות וירקות של כלאי זרעים וכן בפירות של כלאי אילנות[18].

יג. שונה הדין בכלאי הכרם בכך שגם התוצרת שלהם אסורה באכילה ובהנאה[19]. משום כך אסורים בהנאה הן התבואה והן הירקות שגדלו בכרם או בסמוך לו, ולעיתים נאסרים גם הגפנים. לדעת השו"ע איסור אכילה והנאה קיים רק אם במקביל להשרשת התבואה היו על הגפנים ענבים שגודלם לפחות כפול הלבן[20].

גם הרמב"ם השמיט את האיסור לקיים כלאי אילנות. ועי' עוד שו"ת חתם סופר (יו"ד סי' רפח), שו"ת משפט כהן (סי' כא).

16. עפ"י תוספתא (כלאים פ"ב הט"ו) וכגי' המובאת בירושלמי (פ"א ה"ד): "נוטל הימנו יחור והולך ונוטע במקום אחר...", הביאו הר"ש (כלאים פ"א מ"ד), ועי' תוספתא כפשוטה (כלאים עמ' 916). וכן פסק הרמב"ם (הל' כלאים פ"א ה"ז), שו"ע (יו"ד סי' רצה סעי' ז).

17. בשו"ת הלכות קטנות (ח"א סי' ס) כתב שאין לברך שהחיינו על פרי שנוצר נגד רצון הבורא, אולם בשו"ת שאילת יעב"ץ (סי' סג) כתב שניתן לברך עליו שהחיינו כמו שמברך ברכת הנהנין, ובכף החיים (סי' רכה ס"ק כו) הכריע מספק שלא לברך. עפ"י זה כתב בשו"ת רב פעלים (ח"ב או"ח סי' לו) לאסור ברכת האילנות על אילן המורכב. לביאור דבריו עי' בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ז או"ח סי' יד). לעומת זאת פרי שגדל על ייחור שנלקח מעץ מורכב לכו"ע מותר לברך על פריו שהחיינו וברכת האילנות כיון שלא נעשה בו איסור, עפ"י המבואר לעיל (בהע' הקודמת). ועי' אמונת עתיך (5 עמ' 33, חוב' 16 עמ' 35 סעי' ה).

18. עפ"י חולין (קטז ע"א) שכלאי זרעים אינם נאסרים בהנאה משום שהוקשו למה שנאמר: "שדך לא תזרע כלאים, בהמתך לא תרביע כלאים". וכן פסק השו"ע (סי' רצה סעי' ז); ועי' שו"ת חת"ס יו"ד (סי' רפח).

19. עפ"י המשנה (כלאים פ"ח מ"א): "כלאי הכרם אסורים מלזרוע ומלקיים ואסורים בהנאה...". טעם החילוק מכלאי זרעים נתבאר בירושלמי (שם ה"א). וכך פסק הרמב"ם (הל' כלאים פ"ה ה"ז).

20. קיימת מחלוקת בדברי המשנה (כלאים פ"ז מ"ז) והתוספתא (כלאים פ"ד ה"י). באיזה מצב אסרה התורה הנאה בכלאי הכרם. לדעת הרמב"ם (הל' כלאים פ"ה הי"ד) זהו דווקא כשבעת ההשרשה של הזרעים כבר גדלו הענבים בגפנים והיו בגודל של פול הלבן. ומדרבנן קנסו כל השרשה של זרעים בכרם בתנאי שהוא השאיר אותה לצמוח עד שיגדלו הענבים. ואילו לדעת הר"ש (כלאים פ"ז מ"ז), כל זריעה בכרם - אף טרם שצמחו בה ענבים - אוסרת את הזרעים בהנאה מן התורה, עפ"י הגמ' (פסחים כד ע"ב). בביאור שיטת הרמב"ם עי' עוד חסדי דוד על התוספתא (כלאים פ"ד ה"י), רדב"ז ומהר"י קורקוס (הל' כלאים פ"ה הי"ד), חזו"א (כלאים סי' ג ס"ק כג-כה). בשו"ע (סי' רצו סעי' ט) פסק להלכה כדעת הרמב"ם וכן פסק החכמת אדם (שערי צדק משפטי ארץ סי' ד סעי' י). כמו כן קיימים מספר מקרים שאף שהזריעה אסורה בכרם הפירות לא נאסרים (עי' בהע' הבאה), ועי' ארץ חיים סתהון (יו"ד סי' רצו סעי' יב).

4. כלאי הכרם

יד. בימינו מצויה זריעת כלאים בכרם, רק בכרמים של נכרים. משום כך, במקרה של ספק, אין להחמיר אלא אם ידוע לנו שרוב הענבים מאותו איזור יש בהם חשש כלאים[21].

טו. גפן אחת הנטועה באמצע הדשא יש להרחיק שישה טפחים בינה לבין הדשא[22].

21. כתב בשו"ת המבי"ט (ח"ג סי' קכז) שכאשר קונים ירקות מירקן גוי, אף שיש ספק שמא הם נאספו מחמת כלאי הכרם, מותר לקנות מהם כיוון שהולכים אחר הרוב, שהרי זה פירש ממקום הקביעות על ידי גוי. וברוב המקרים אין הירקות נאספים בהנאה גם אם הם אכן גדלו בכרם באופן שאסור לעשות כן לכתחילה. והוכיח את שיטתו עפ"י צירוף של כמה ספקות שיש להקל בנידון. גם בברכי יוסף (סי' רצו אות א) כתב שני נימוקים להתיר לקנות ירקות מגויים גם כשיש ספק שמא הם מכלאי הכרם: א. רוב הירקות אינם גדלים בתור כלאי הכרם. ב. לדעת השו"ע (יו"ד סי' רצו סעי' יב) אם זרע בחורף כשהגפן עוד לא הצמיחה פירות, אין הזרע נאסר בהנאה - אף שאסור לעשות כן לכתחילה. וכן ניתן לצרף לקולא את העובדה שיתכן שהנכרי זרע כשהענבים היו קטנים עפ"י מה שכתב החזו"א (שם ס"ק כה ד"ה והנה) שלדעת הרמב"ם (הל' כלאים פ"ה הי"ד) אם נכרי זרע בתוך כרמו והירקות השרישו בעוד שהענבים עוד לא הגיעו לגודל של פול הלבן, אין התבואה נאסרת, כיון שלדעתו האיסור אצל הגוי הוא רק משום קנס, לכן כשעשה כן הנכרי בהיתר אין שייך בכה"ג קנס. לגבי המציאות בימינו באיזור חברון עי' תחומין (ח"ז עמוד 49).

22. כדין הרחקה מגפן יחידית כדעת חכמים במשנה (כלאים פ"ג מ"ז), כפי שפסק להלכה הרמב"ם (הל' כלאים פ"ז ה"א) שההרחקה היא שישה טפחים. הטעם שיש להרחיק גם מדשא אף שאינו מאכל אדם הוא משום שבכלאי הכרם לכו"ע נאסר גם צמח הראוי למאכל בהמה כמבואר במשנה (כלאים פ"ה מ"ח) ובגמ' (שבת קמד ע"ב) ונפסק ברמב"ם (הל' כלאים פ"ה הי"ח) ויש לחוש לדיעות שדשא מוגדר כדבר שכמוהו מקיימין כפי שנתבאר לעיל (הע' 2).

הלכות שביעית

פרק א' הלכות קדושת שביעית

א. כיום מותר לסחוט מיץ תפוזים מפירות שביעית, אף שבעבר היה אסור[1].

ב. חלקים של פירות שביעית שאין דרך לאוכלם - מותר לזורקם, כגון: שאריות תה עם לימון. כמו כן מותר לשים שאריות יין על עינו ומצחו בהבדלה כפי המנהג בשאר השנים (ודוקא מהשאריות ולא מעצם היין). גם אין לחוש אם נשפך מעט יין מהכוס שמקדש או מבדיל עליה[2].

ג. מותר להשתמש ביין של שביעית לעוגות ולטעם בתבשיל[3].

ד. יין העשוי מענבים של היתר מכירה, יש לבשלו אם יש חשש למגע אנשים שאינם שומרי שבת[4].

ה. כל מצווה המתקיימת בפירות שביעית - מותר לעשותה אם נהנה מהפירות. לכן אפשר בשופי להבדיל על יין שביעית. כמו כן מותר להדליק נר של שבת משמן של שביעית, אולם יש להחמיר שלא להשתמש בו להדלקת נרות חנוכה[5].

ו. פירות של נכרי שגדלו בארץ, אין בהם קדושת שביעית[6], ואם גמר מלאכה על ידי ישראל - חייב בתרו"מ[7].

ז. פירות של ישראל שלא נהג באדמה כדין שביעית, ולא עשה אוצר בית דין - אעפ"כ מותרים הפירות באכילה[8] (ולא בדרך מכירה) ויש בהם קדושת שביעית.

1. עי' כרם ציון (הלכות פסוקות פרק יג סעי' ח וס"ק ב), "שבת הארץ" (פ"ה ה"ג אות ד).
2. עי' "שבת הארץ" (פ"ה ה"א הערה 34, ה"ג אות ב הערה 16) אך לכתחילה אין למלא את הכוס על מנת שיישפך, דהפסד פירות שביעית הוא בכלשהו.
3. תוספתא (שביעית פ"ו ה"ד), "שבת הארץ" (פ"ה ה"ג אות ה).
4. בישול הוא שינוי פרי מברייתו: עי' רמב"ם (הל' שמטו"י פ"ה ה"ג). אולם כיון שהצורך לנהוג קדושת שביעית ביין של היתר מכירה, הוא מחומרא (משפט כהן סי' עה) לכן, כיון שהבישול מונע את איסור היין - אין צורך להחמיר. ועי' שו"ע (יו"ד סי' קכג סעי' ג).
5. רמב"ם (שם הל' פ"ה ה"א וה"ח) עפ"י תורת כהנים (בהר פר' א הל' י). הטעם להחמיר שלא להשתמש בו לנר חנוכה כיון שאסור להשתמש בהם וממילא אין זו הנאה הדומה לאכילה.
6. שו"ת אבקת רוכל (סי' כב-כה) ועי' חוברת מדריך שמיטה לצרכן (הוצ' הרה"ר לישראל תשמ"ז עמ' 26 הע' 15).
7. שו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' יט), אבקת רוכל (שם).
8. רמב"ם (הל' הל' שמטו"י פ"ד ה"א, שם הט"ו), תשובות הרמב"ם (הל' סי' קכח) ועי' חוברת מדריך שמיטה לצרכן (שם עמ' 55 הערה 63).

פרק ב' ביעור פירות שביעית

1. אופן הביעור
2. זמן הביעור
3. דין הפירות לאחר הביעור

1. אופן הביעור

א. המנהג המקובל בימינו לגבי מצות ביעור פירות שביעית, הוא להפקיר את הפירות משיגיע זמן הביעור. אמנם לדעת הרמב"ם צריך לבער ממש[1]. אך כבר כתב מהר"ם בן חביב שמנהג החסידים שבירושלים להסתפק בהפקרת הפירות[2]. מה גם, שלהחמיר כדעת הרמב"ם היא חומרא המביאה לידי קולא של איבוד פירות שביעית, שהרי אף לאחר זמן הביעור נוהגת קדושת שביעית בפירות אלו[3]. לאחר ההפקר מותר לחזור ולזכות בפירות, אך מי שרוצה להחמיר לתת אותם רק לילדים - תע"ב.

ב. בגינה פרטית או כשיש לאדם כמות קטנה של פירות - יש מקום להחמיר כרמב"ם ולהשתדל לגמור את הפירות לפני שיגיע זמן הביעור.

ג. יש להפקיר בפני שלושה אנשים, אולם אין מניעה להפקיר בלילה ובפני שכניו או קרוביו. זאת, אף אם ידוע לו שלא יזכו בפירות[4]. אנשים אלו אינם יכולים להיות מהסמוכים על שולחנו[5]. ובחור ישיבה שהוצאותיו על הוריו, אף שאוכל בישיבה - מקרי סמוך על שולחנו.

ד. אפשר להוציא את הפירות לחדר המדרגות כיון שעוברים שם אנשים אחרים שאינם מבני משפחתו. ואף שמהירושלמי[6] משמע שאין צריך להוציא את הפירות

1. רמב"ם (הל' שמטו"י פ"ז ה"ג), וכן היא דעת הראב"ד (בהשגה שם), אלא שלדעתו דין הביעור בשריפה הוא רק לאחר שכלו הפירות מכל הארץ. וכן כתב הפנ"י (פסחים נב ע"ב ד"ה תוס' ד"ה עד שיכלה) בדעת רש"י עפ"י התוספתא (פ"ח ה"א-ב).
2. תוספת יום הכיפורים (יומא פג ע"א) עפ"י דעת: סמ"ג (עשין מצווה קמח), רמב"ן (ויקרא כה, ז), מהר"י קורקוס (הל' שמטו"י פ"ז ה"ג), רש"ס (שביעית פ"ט ה"ו). ואף שמהר"ם בן חביב (שם) התייחס לביעור בפירות נכרים - הרי הקל גם לסוברים שצריך לנהוג ביעור בפירות אלו.
3. היות ולדעות הסוברות שמצוות הביעור היא הפקרת הפירות בלבד, החיוב "לאכלה ולא להפסד" עומד בעינו. משפט כהן (סי' פג), "שבת הארץ" (פ"ז ה"ג אות ב).
4. ירושלמי (שביעית פ"ט ה"ד). ועי' "שבת הארץ" (פ"ז ה"ג אות ב).
5. אם הם סמוכים על שולחנו - אין במעשה ההפקר כלום, שהרי בלאו הכי הוא חייב לכלכלם משלו.
6. ירושלמי (שביעית פ"ט ה"ד): "קפדקאי דצפרי שאלון לרבי אמי וכו' אמר לון: כד תחמון רגלא צלילא, תהוון מפקין לון לשוקא ומבקרין לון, וחזרון אתון זכיין בהון". ומשמע מפי' הר"ש

מחוץ לבית כאשר מפקיר בפני שלשה אנשים - הדבר לא הובא להלכה בפוסקים[7], ולכן אין לסמוך על כך.

י. בפירות שגדלו באדמה שנמכרה בהיתר המכירה, ניתן להסתפק בהפקרה אף בינו לבין עצמו[8]. בפירות של נכרים אין צריך לעשות ביעור כלל[9].

יא. אין מצווה לקנות מאוצר בי"ד כמות כזו שיודע שיצטרך אח"כ לבער ע"י הפקר. ואף שמחזיק בזה ידי המדקדקים במצוות, מ"מ כיון שיצטרך אחר כך להפקיר, הרי שיצא נפסד מכך.

2. זמן הביעור

יב. זמן הביעור לענבים ויין: אף שמסברא נראה שאם כלה לפני פסח צריך לבערו לפני פסח[10], מ"מ המנהג לבערם רק בערב פסח[11]. אך טוב להפקיר בחנוכה ולומר שמתכוון לזכות ביין רק לפני שישתה אותו, ובערב פסח יפקיר שוב[12].

יג. אתרוג הנשאר על העץ כל ימות השנה (אתרוג תימני) - אין חובה לבערו[13].

3. דין הפירות לאחר זמן הביעור

יד. מי שלא הפקיר פירות שביעית, בעונת ביעורם, משום שלא ידע את הדין, אף שחוסר הידיעה נבע משום שלא בירר את הדין לאשורו - הפירות מותרים באכילה. הפירות מותרים גם במקרה שהיו בבעלותו של עם-הארץ או במקרה

והרא"ש (שביעית פ"ט מ"ח) והרש"ס (שם ה"ד ד"ה קפודקאי), שאם היה מפקיר בפני שלושה לא היה צריך להוציאם החוצה.

7. אמנם הגר"א (בביאורו לירושלמי שם ד"ה תהוון) חילק עפ"י דברי הירושלמי בין הפקר בפני שלושה, שאז אינו מוציא את הפירות החוצה, לבין כשמוציאם החוצה ואומר שזה הפקר. שכשמוציאם הוי מעשה של הפקר בפועל, וממילא אין כבר צורך להפקיר בפני שלושה. מכל מקום, אין הוא אומר זאת כהכרעה להלכה כי אם כהסבר בדברי הירושלמי.

8. עפ"י הכפתור ופרח (פרק מח), מראה הפנים (ירושלמי שם) והגר"א (שם), שהירושלמי מדבר כשאין אנשים בחוץ. וניתן לסמוך על זה בפירות שגדלו בקרקע שנמכרה לנכרי, היות שבמקרה זה הביעור הוא רק לחומרא.

9. אף המבי"ט (ח"א סי' כא ד"ה כתב) והמהרי"ט (ח"א סי' מג ד"ה ומה), שהחמירו לנהוג קדושת שביעית בפירות נכרים - לא הצריכו לבערם. ועי' "שבת הארץ" (פ"ז ה"א אות ו).

10. רע"ב (שביעית פ"ט מ"ח ד"ה והגיע), וכתב שהזמנים שנאמרו בגמרא (פסחים נג ע"א): "...בענבים עד הפסח..." - היינו דווקא בסתם. אבל כשידוע שכלו קודם, צריך לבערם כשכלו.

11. כסתימת הרמב"ם (הל' שמטו"י פ"ז הי"א), וכדעת הסמ"ג (עשין קמח), הר"ש (פ"ט מ"ג) והמאירי (פסחים נב ע"ב ד"ה שלוש).

12. לגבי ביעור מספק, עי' ספר השמיטה (עמ' מו סעי' יב). ועי' "שבת הארץ" (פ"ז הי"א אות ד).

13. פשט לשון המשנה (שביעית פ"ז מ"ב): "כל שהוא אוכל ונשמר ומתקיים בארץ - יש לו שביעית ולדמיו שביעית, אין לו ביעור ולא לדמיו ביעור". וכך פסק הרמב"ם (שם פ"ז הי"ג). ועי' "שבת הארץ" (שם אות ג).

שהפקיר את הפירות אך לא הוציאם מביתו כדין[14]. אולם תלמיד חכם ששכח לבער, הפירות אסורים באכילה[15]. כמו כן לכתחילה, טוב שגם לא לקנות מאדם שיש ספק אם הפקיר את פירותיו בזמן הביעור[16].

טו. אף החוששים לכתחילה לשיטת הרמב"ם, לסיים לאכול ולחלק את הפירות שברשותם קודם עונת הביעור, מכל מקום יכולים להשאיר ברשותם כדי מזון שלוש סעודות. משום כך, אף שביעור היין הוא בערב פסח של שמינית, יכול להשאיר ברשותו יין לצורך ארבע כוסות בליל הסדר לכל אחד מהמסובים. כמות זו אינה צריכה להיות מצומצמת. אם נשאר יין לאחר ליל הסדר - דעת הרמב"ם היא שהיין נאסר, אך המנהג להקל[17].

טז. גם לסוברים שביעור פירות שביעית היא מצוות עשה מהתורה[18] - אין זו מצוות עשה שהזמן גרמא, כי הפירות נאסרים לעולם לאחר הביעור, ולכן נשים חייבות בה.

יז. כשמפקיר את הפירות, יש לדקדק לומר דווקא את לשון התוספתא: "כל מי שצריך ליטול יבוא ויטול"[19].

14. ספר חרדים (שער מצוות התלויות בארץ - פרק ביעור) עפ"י לשון הרמב"ן (ויקרא כה, ז) שכתב: "...אבל אם עכבם בביתו אחר הביעור כדי לאוכלם - אסורים הם בהנאה". משמע שאם עכבם מחמת אונס או אף מחמת שלא ידע שצריך לבער - הפירות מותרים. וכן כתב בספר השמיטה (עמ' מו סעי' י הערה 7), ועי' "שבת הארץ" (פ"ז ה"ג אות ג הערה 27-26).
ובטעם הדין שאם הפקיר פירותיו בלא להוציאם החוצה הפירות מותרים באכילה, הוא משום שבדיעבד ניתן לסמוך על הדעה בירושלמי (פ"ט ה"ד), שניתן לבער בפני שלושה אף שלא מוציא את הפירות מביתו.

15. כיון שזה לא נבע מחוסר ידיעה שניתן להגדירה כאונס, כמבואר לעיל (הע' 14), בנוסף לכך שיש מחמירים באי ביעור שנבע מחמת אונס, כמובא בהע' הבאה.

16. כיון שיש מחמירים לאסור פירות לאחר הביעור אף שלא נתבערו מחמת אונס: של"ה (שער האותיות אות ק - קדושה), גדולת מרדכי (גלאנטי סי' ט), ועי' "שבת הארץ" (פ"ז ה"ג אות ג הערה 28).

17. מפשטות לשון התוספתא (שביעית פ"ח ה"ב): "מי שיש לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור, מחלק מהן לשכניו ולקרוביו ולמיודעיו" - משמע שאף שהגיע זמן הביעור יכול לתת לכל אחד כדי מזון ג' סעודות על מנת לאוכלם לאלתר. כן כתבו הכפתור ופרח (פרק מח) והרדב"ז (הל' שמטו"י פ"ז ה"ג בביאור ראשון). ועי' "שבת הארץ" (פ"ז ה"ג אות א). אף שדעת הרמב"ם שאסור לאכול לאחר הביעור אף את אותם ג' סעודות. מ"מ יש לסמוך על השיטות הנ"ל מחמת צורך מצות ארבע כוסות. ובפרט שהמנהג הוא להקל, לקיים את הביעור בהפקרת הפירות.

18. רש"י (יומא פג ע"ב ד"ה טבל ושביעית).

19. תוספתא (שביעית פ"ח ה"ד). שאם יאמר בלשון אחרת לאדם שאינו מכיר את הדין, כגון שיאמר לו: "אתה יכול לקחת" - עלול הוא לפרש זאת כהצעה נימוסית גרידא ולא יבין שאכן מדובר כאן בהפקר.

יח. לדעות שביעור פירות שביעית הוא שריפה, יש מי שמחמיר להגעיל את הכלים[20].

20. רש"ס (שביעית פ"ט ה"ח ד"ה לעניין ביעורן). ומקורו משביעית (פ"ז מ"ז): "...ושלא במינה בנותן טעם", ועי' "שבת הארץ" (פ"ז ה"ו אות ו).

הלכות חלה

1. הכמות המתחייבת בהפרשת חלה
2. סוגי העיסות החייבות בחלה
3. סדר הפרשת חלה
4. לישת עיסה על מנת לחלק
5. דין צירוף בחלה
6. חלת חו"ל
7. הפרשת חלה בשבת ולאחר הפסח

1. הכמות המתחייבת בהפרשת חלה

א. עיסה שכמות הקמח שבה אינה עולה על 1.666 ק"ג קמח, אין שום חיוב להפריש ממנה חלה[1].

ב. עיסה שמשקל הקמח שבה הוא מעל 1.666 ק"ג אך הוא פחות מ-2.400 ק"ג יש

1. שיעור חלה עפ"י חשבון הגמ' (עירובין פג ע"ב, פסחים מח ע"ב) הוא מ"ג ביצים וחומש. בראשונים נחלקו ביחס למה הגמ' חישבה את מידת העומר. להלכה נוקטים שחשבון הגמ' הוא עפ"י משקל מ"ג ביצים של קמח, כדעת הרשב"א (שו"ת סי' תסד) והרמב"ם (הל' ביכורים פ"ו הט"ו), וכן פסק השו"ע (יו"ד סי' שכד סעי' א). ועי' רא"ש (הל' חלה סי' ג).
השאלה היא כיצד להשוות את מ"ג הביצים עם המידות שבימינו. הפוסקים הישוו את שיעור מ"ג ביצים שהיא מידת נפח למידת ה"דרהם" שהיא מידת משקל השווה ל-3.2 גרם (עפ"י הגרא"ח נאה זצ"ל שיעורי תורה עמ' 45), כמו כן נחלקו בשיעור הביצים. לכך יש כמה שיטות למעשה מאיזו כמות מתחייבים בהפרשת חלה:
א. לדעת רבינו האי גאון ורבינו סעדיה גאון אשר מלוניל (הובאו בכל-בו הל' חלה סי' פט), וכן כתב בשבולי הלקט (סי' ריב), וכמותם נקט הבן איש חי (שנה א פרשת צו סעי' יט, שנה ב פרשת שמיני דיני חלה סעי' א) - שיעור מ"ג ביצים וחומש שהוזכר בגמ' הוא מידת נפח שמשקלה הוא 777 דרה"ם של נוזלים. זאת על פי מה שכתב הרמב"ם (הל' פיהמ"ש לעדויות פ"א מ"ב) שביצה היא שני שליש משיעור הלוג, כשרביעית הלוג הוא 27 דרה"ם, ושני שליש מכמות זו היא 18 דרה"ם. ובחישוב פשוט כמות זו בהכפלה של מ"ג ביצים וחומש התוצאה היא 777 דרה"ם. הרי שבסיכום שיעור חלה הוא 2.400 ק"ג. וכתב הבן איש חי (שם) שכמות הקטנה משיעור זה אין צורך להפריש ממנה כלל אף לא מחמת הספק.
ב. לדעת כף החיים (או"ח סי' תנו ס"ק טז), יש לנהוג כפשטות דברי הרמב"ם (הל' ביכורים פ"ו הט"ו), והשו"ע (יו"ד סי' שכד סעי' א) שקמח במשקל של 520 דרה"ם חייב בחלה. זאת מחמת העובדה שמ"ג ביצים בנוזלים משקלם הוא כ-777 דרה"ם וכיון שהקמח משקלו הסגולי קטן בשליש מהמים משום כך יוצא שמשקל קמח בנפח של מ"ג ביצים הוא 520 דרה"ם. וכיון ששיעור הדרה"ם הוא 3.2 גרם, יוצא שמקמח שמשקלו 1.666 ק"ג - כבר ניתן להפריש בברכה.
ג. יש הסוברים ששיעור הביצים של היום קטן בחצי משיעור הביצים של תקופת הראשונים ומשום כך החיוב להפריש חלה הוא רק כשהקמח הוא במשקל של שמונים ושבע ביצים בקירוב, כך כתב הצל"ח (פסחים קטז ע"ב ד"ה הואיל). וחישב שלמעשה שיעור חלה הוא כשני "פונט"

להפריש ממנה בלא ברכה[2], ועדיף שלא לאפות עיסה בכמות זו כדי שלא להיכנס לספק[3].

ג. עיסה שמשקל הקמח שבה הוא מ-2.400 ק"ג ומעלה - יש להפריש ממנה בברכה, מפני שכמות זו חייבת בחלה בוודאות[4].

ד. שיעור החלה המופרשת בזמן הזה הוא כלשהו, היות שהחלה טמאה ומיועדת לשריפה ויש אומרים שצריך להפריש כזית[5], ואין להפריש אפילו כשיעור השאור שבעיסה[6]. ואף אלו הנוהגים עפ"י הקבלה, אין להם להדר להפריש 1/48 מהעיסה[7], ואף לא בעשרת ימי תשובה[8]. ויש אומרים שהבעל מפריש כשיעור הזה בעשרת ימי תשובה[9].

(מידה שהיתה נהוגה בזמנם) שהוא לערך 4.000 ק"ג. בשו"ת חת"ס (או"ח סי' קכז) חלק עליו בעניין הקטנת המידות אך מסקנתו שווה מסיבה אחרת עי"ש. ועי' עוד מה שכתב בעניין זה הגר"ע הדאיה זצ"ל (שו"ת ישכיל עבדי ח"ד או"ח סי' לב) תשובה להגרא"ח נאה זצ"ל. ויש שיטות נוספות ועי' על כך בהרחבה בספר "מידות ושיעורי תורה" (להרב חיים פנחס בניש שליט"א, עמ' רטז-רכד ועמ' רצא-רצג).

2. לדעת הראשל"צ שליט"א יש לחוש לשיטות המחייבות להפריש מכמות של 1.666 ק"ג קמח לעיל (הע' 1 אות ב) אך לא להפריש עם ברכה, מפני שדעת הרמב"ם (הל' ביכורים פ"ו הט"ו) ששיעור חלה הוא עפ"י 520 דרה"ם מתאים לפי משקל הקמח שהיה במצרים כמו שמפורש ברמב"ם (שם). ויתכן שהקמח שלו היה יותר קל מהקמח שבזמנינו, כמו שהעיר הרדב"ז (שם). ולפי זה קמח שמשקלו הסגולי כבד יותר מהקמח שעליו דיבר הרמב"ם יהיה משקלו בנפח של מ"ג ביצים וחומש גדול יותר מ 1.666 ק"ג.
חשש נוסף שהרמב"ם דיבר על קמח שנטחן באופן שונה והוא עב יותר (עי' על כך עוד בספר מידות ושיעורי תורה" (עמ' ריז ובהע' 8-10). משום כך דעת הראשל"צ שליט"א שחיוב חלה בברכה הוא רק במשקל של קמח שתואם את משקל המים במידת הנפח של מ"ג ביצים וחומש. מתוך הנחה שגם אם הקמח בימינו כבד יותר מהקמח שבתקופת הרמב"ם, ודאי שאינו כבד יותר מהמים שבימינו. וחשבון משקל המים בנפח של מ"ג ביצים וחומש הוא 2.400 ק"ג.

3. כדי לא להכנס למצב של הפרשה מספק ללא ברכה שהוא גם דבר שאינו רצוי כשיש דרך אחרת.

4. משום שאף אם הקמח קל מהמים בשליש, הרי בשעור כזה ודאי יש שיעור שחייב חלה כמבואר לעיל (הע' 1 אות ב).

5. שיעור חלה מהתורה הוא כלשהוא (ספרי שלח) וחכמים קבעו שיעור של 1/24 בעיסה ביתית, ו-1/48 במאפיה כדי שתהיה לכהן תועלת מהמתנה. אם החלה נטמאה בשוגג בכל מקרה מפרישין אחד חלקי ארבעים ושמונה. חלה (פ"ב מ"ז), רמב"ם (הל' ביכורים פ"ה ה"ט), שו"ע (סי' שכב סעי' א), ולפי זה בימינו שהחלה טמאה היה צריך להפריש לכל הפחות 1/48. אולם כתב הברכ"י (יו"ד סי' שכב סעי' ד) שבזמן הזה יש להפריש כלשהוא כמו שפסק השו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' יט) לגבי תרומה. אולם הרמ"א (סי' שכב סעי' ה) כתב גם בזה"ז המנהג להפריש כזית.

6. עי' ט"ז (יו"ד סי' שכד סקי"ג), ש"ך (שם ס"ק כא), עולת ראיה (ח"א עמ' 353 סעי' א).

7. דעת האר"י (שער המצוות פר' שלח) שעפ"י הסוד יש להפריש גם בזה"ז אחד ממ"ח, אולם הברכ"י (שם) כתב: "...אבל לא ראיתי ולא שמעתי שום חסיד בדורינו נהג כך".

8. כן משמע מדברי הברכ"י שהובא (בהע' הקודמת).

9. בן איש חי (שנה שניה פ' שמיני אות ג), כף החיים (או"ח סי' רמב ס"ק כד).

ה. יש מאפיות שמפרישים בהן חלה על עיסה כשעדיין לא התערב בה כל הקמח, ובמקרה זה אין ההפרשה מועילה. כמו כן יש להיזהר במאפיות למצות שממהרים להפריש חלה מן העיסה טרם שנילושה כדבעי. במקרים כאלה - יש להפריש ללא ברכה[10]. וטוב שבמאפיות יעשו תנאי בעת ההפרשה שתחול החלה אף על הקמח שיתערב אח"כ בשעת עריכה[11] וכן כל אשה תעשה תנאי כזה.

2. סוגי העיסות החייבות בחלה

ו. עיסה רכה שטוגנה כמו סופגניות - נוהגים להפריש ממנה בלא ברכה כיון שאין אנו בקיאים בגדר עיסה רכה[12].

10. הפרשת חלה קודם לישת העיסה אינה מועילה, משנה (חלה פ"ב מ"ה). לכן יש להקפיד בעת ההפרשה שלא ישאר קמח שלא נילוש שיש בו שיעור המחייב בחלה: שו"ע (יו"ד סי' שכז סעי' ב), ש"ך (שם ס"ק ג), כף החיים (או"ח סי' רמב ס"ק כה). הפתרון האפשרי הוא כמבואר בשו"ע (שם) שיאמר: "הרי זה חלה... ולכשתיעשה כולה עיסה אחת תתקדש זו שבידי לשם חלה (ובמקרה זה חלות החלה היא רק לאחר סוף הלישה ועירוב כל הקמח).

11. שו"ע (שם) וכמו שבמעשר מועילה הפרשה במחובר על מה שייתלש, עפ"י תוס' (נזיר יב ע"ב ד"ה מ"ט), ועי' שו"ת משפט כהן (סי' לה). אם אומר את הנוסח הזה, חלות החלה היא למפרע. יש לוודא שכך עושים באותה מאפיה ולא לסמוך שכך הדבר נעשה. והראשל"צ שליט"א הוסיף וז"ל: וטוב ללמד את הנשים להתנות כך, אעפ"י שמשמע מרמ"א - רק אם יש לחוש לצירוף קמח כשיעור חלה - לפי דברי האר"י המובא בכף החיים (שם) לא משמע כן. ועל כן אם מפזרים קמח בשעת עריכה אפילו פחות מן השיעור, ראוי להתנות כן. וכן אפשר לאשה להתנות בדרך זו פעם אחת בשנה.

12. בגמ' (פסחים לז ע"ב) נחלקו אם חל חיוב הפרשת חלה על עיסה המבושלת או מטוגנת כשלדעת רוב הראשונים פוסקים כמ"ד שעיסה מבושלת פטורה מחיוב חלה ועי' ב"י (סי' שכט). ונחלקו הראשונים האם אותו דיון קיים גם לגבי עיסה עבה. לדעת ר"ת (תוס' פסחים לז ע"ב ד"ה דכולי עלמא) עיסה עבה לכו"ע חייבת בחלה כיון שהיא הוגדרה כבר כלחם משעת לישתה, והייעוד לטיגון לבסוף אינו יכול להיות גורם לפטור, עפ"י המשנה (חלה פ"א מ"ה).
לדעת הרשב"א (תורת הבית שער א), הרא"ש (הל' חלה סי' ב), הרמב"ן (הובאו דבריו ברא"ש הל' חלה סי' ב) עיסה המיועדת לטיגון פטורה מחיוב חלה אף אם היא עיסה עבה. לדעת מהר"ם (הובא ברא"ש שם), מחמת הספק, בכל מצב מעין זה יש לייעד חלק מן העיסה לאפייה ואז לגרום לחיוב חלה.
להלכה פסקו הרמב"ם (הל' ביכורים פ"ו הי"ב) והשו"ע (יו"ד סי' שכט סעי' א) כדעת הרא"ש (שם), ומכל מקום כתבו הש"ך (שם ס"ק ד), הבית לחם יהודה (שם סעי' ג) והפתחי תשובה (שם ס"ק א) שיש לחוש לדעת ר"ת, משום כך אם לש עיסה עבה יש להפריש חלה בלא ברכה, אף שהייעוד הוא טיגון או בישול, ומשום שאין אנו בקיאים מהי עיסה עבה הרי שגם עיסה כעין סופגניות יש לחוש ולהפריש בלא ברכה. וכמו שפסק כף החיים (או"ח סי' רמב ס"ק כז) אודות לביבות. ועי' (אמונת עתיך 7 עמ' 33).
ועי' שו"ת ישכיל עבדי (ח"א או"ח סי' י) שהאריך לדון בהשוואה בין הגדרת עיסה לחיוב חלה להגדרת פת לעניין קביעות סעודה.

ז. מלאווח - שנעשה ע"י שכבות בצק שביניהן מרגרינה - אם אופים אותו יש להפריש ממנו בברכה, ואם מטגנים אותו יש להפריש ממנו בלא ברכה[13].

ח. אין ללוש עיסה משמן סויה או מיצים טבעיים בלבד, אלא יוסיפו מעט מים[14]. ואם לש עיסה כזו ללא תוספת מים - יפריש בלא ברכה[15]. במקרה זה, לא ישרוף את החלה אלא יניחנה עד שתתייבש ממש. לאחר מכן יעטוף אותה בניילון ובנייר ויניח באשפה או ישרוף אותה[16].

ט. עיסה מתוקה מאוד יש להפריש ממנה ללא ברכה מחמת הספק, שמא דינה כדובשנים הפטורים מהפרשת חלה[17].

13. לביאור החילוק בין אפייה לטיגון לעניין ברכה עי' לעיל (הע' 12).

14. כי בלא זה לא יוכל לשרוף את החלה אם לא הוכשר הקמח שו"ע (יו"ד סי' שכט סעי' י), ט"ז (שם ס"ק ז), ש"ך (שם ס"ק י) וביאור הגר"א (שם ס"ק ד) ועי' פתחי תשובה (סי' שכט ס"ק ד).

15. לעניין חיוב חלה בעיסה שנילושה במי פירות בלבד: עפ"י דברי המשנה (חלה פ"ב מ"ב) היא חייבת בחלה. אולם הרא"ש (חלה שם, ובהל' חלה סי' ג) כתב שכיון שעפ"י דעה אחת בירושלמי (חלה פ"ב ה"ג) משנה זו אינה להלכה, לכך יש להחמיר שלא ללוש במי פירות ללא תוספת מים בכדי שלא להכנס בספק. לעומתו סובר הרשב"א (סי' תסד) כדעה השניה בירושלמי (שם ה"א) שכולם מודים שעיסה שנילושה במי פירות חייבת בחלה, וכך פסקו הרמב"ם (הל' ביכורים פ"ו הי"ב) והשו"ע (יו"ד סי' שכט סעי' ט), ונתבארו הדברים במהר"י קורקוס וכס"מ (שם), וכן בש"ך (שם ס"ק ט). משום כך גם בנילושה בשמן רגיל (ולא שמן זית) או מיץ תפוזים או תפוחים טבעי - דעת הראשל"צ שליט"א להכריע כדעת הרמב"ם והשו"ע (שם). אולם לעניין ברכה המנהג שאין לברך עפ"י מה שפסק הבן איש חי (שנה שניה פרשת שמיני סעי' ד).

16. רמ"א (סי' שכט סעי' י), ועי' שך (שם).

17. במשנה (חלה פ"א מ"ד) נאמר שדובשנים פטורים מחלה, ונחלקו המפרשים בטעם הדין: לדעת רש"י (פסחים לז ע"ב ד"ה דובשנין) והרע"ב (שם בפי' א), הפטור הוא רק אם מטגנים אותם. לדעת הרמב"ם (הל' פיהמ"ש שם), הטור (יו"ד סי' שכט) והרע"ב (שם בפי' ב), הלישה בדבש מוציאה אותם מהגדרת "לחם הארץ" ולא חל עליהם חיוב כלל. ודייק התפא"י (שם אות כו) שלדעתם הפטור הוא אף אם יאפו אותם בתנור. על כן יש להפריש חלה בלא ברכה, לצאת מחמת הספק. ועי' ט"ז (או"ח סי' קסח ס"ק ז), תורת הארץ (פרק ד סי' פז בשם שו"ת צמח צדק החדש), שו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' קט).

3. סדר הפרשת חלה

י. ברכת הפרשת חלה לספרדים: "להפריש חלה תרומה"[18], לאשכנזים: "להפריש חלה"[19].

יא. רצוי שגם האיש יפריש חלה מידי פעם, ולכל הפחות בעשרת ימי תשובה[20]; אך אם אשתו רוצה, היא קודמת[21].

יב. טוב שהאשה תפריש כסף לצדקה לפני שמפרישה חלה, כפי שמפרישה לפני

18. בפוסקים הובאו מספר שיטות לגבי נוסח ברכת הפרשת חלה:
א. יש הסוברים שצריך לומר "להפריש תרומה": רמב"ם (הל' ביכורים פ"ה הי"א), סמ"ג (עשין קמא), טור (שם בשם י"א), שו"ע (שם סעי' א). ולדעת המנהיג (הל' פסח דיני חלה עמ' תנט) הדבר אף לעיכובא. טעמם הוא שהמילה "חלה" הינה מילה נרדפת למילה עוגה, והמצווה היא הרמת "תרומה" מן העיסה.
ב. יש הסוברים שצריך לומר: "להפריש חלה". כן כתב הטור (סי' שכח, בדעה א). וטעמו, משום שזוהי המצווה המפורשת בפסוק (במדבר יט, כ) "ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה"; אך לדעתו אין עדיפות לאחת הנוסחאות. וכן דעת הסמ"ק (סוף סי' מו).
ג. יש הסוברים שצריך לומר: "להפריש תרומה חלה" כן כתב הש"ך (סי' שכח ס"ק א) בשם המהרש"ל, כדי לחוש לכל אחת מהדעות הנ"ל. אולם הש"ך דחה את סברתו, כיון שלדעת הסמ"ק והטור אין קפידא כיצד לברך, ואילו צירוף של שתיהן יחד יוצר הפסק בתוך הברכה. ועי' נקודות הכסף (שם ד"ה ותמיהני).
ד. יש הסוברים שצריך לומר: "להפריש חלה תרומה": בן איש חי (שנה א פרשת צו סעי' יט, שנה ב פרשת שמיני סעי' ב), כף החיים (או"ח סי' רמב ס"ק כז). הטעם לומר נוסח זה נתבאר בשו"ת משפט כהן (סי' ל) ובסידור עולת ראי"ה (ח"א עמ' שנג וח"ב עמ' תכ הע' פט), ומקורו מהירושלמי (חלה סוף פ"א) הסובר שהמצווה לקרוא שם חלה ושם תרומה בשעת ההפרשה. שיטה זו סוברת שיש להעדיף את הסדר המופיע בפסוקים (במדבר טו, יט-כ). וכך מנהג הספרדים בירושלים. נוסח זה עדיף לדעת מרן הראשל"צ שליט"א.

19. בספר נטע הילולים (עמ' פד) כתב שכך נהגו בני אשכנז לברך, וכדעת המהרש"ל שהובא לעיל (בהע' 19), וראה שו"ת משפט כהן (סי' ל).

20. בן איש-חי (שנה שניה פר' שמיני סעי' ג בשם האר"י). וכן כתב בכף החיים (סי' רמב ס"ק כד) שבעשי"ת יש חשיבות לקיים מצווה זו בהידור.

21. כיון שהאשה איבדה חלתו של עולם, ע"כ צריכה היא לתקן את אותו הפגם על ידי מצוות הפרשת חלה: ירושלמי (שבת פ"ב ה"א), רש"י (שבת לא ע"ב). וכן נקטו להלכה: שו"ת התשב"ץ (ח"ב סי' רצא הל' חלה ד"ה הפרק הז'), או"ז (ח"א הל' חלה סוף סי' רכה), בית הלל (לשו"ע יו"ד סי' שכח סעי' ג). עפ"י זה הסיק בכף החיים (שם ס"ק כד) שגם כשהאיש רוצה לקיים מצווה זו, הדבר מותנה בהסכמת אשתו, וכעין מה שכתב הב"ח (או"ח סי' רסג ד"ה והנשים) לעניין הדלקת נר שבת. ועי' מאמרו של הרב עזריאל אריאל (התורה והארץ ח"ג עמ' 343).

שמדליקה נרות שבת ולפני שטובלת במקווה[22]; ורצוי לתת מטבע ואח"כ שני מטבעות[23]. אם אין בידה מטבעות באותה עת, תתכוון בליבה לתת כסף לצדקה.

יג. מותר לשרוף חלה בתנור בין בתבנית בין בקרקעיתו[24]. אבל אפשר גם לקבור אותה או לזרוק אותה לפח באופן שהיא עטופה בשני כיסויים ניילון ונייר שאינה נראית ממנו ואינו נפתח. ומ"מ אסור לאפותה עם לחם אחר, ובדיעבד, אם אפה לא נאסר הלחם שבתנור.

4. לישת עיסה על מנת לחלק

יד. אשה הלשה בצק בכמות החייבת בחלה, וכוונתה לחלק במתנה את העיסה בעת הלישה לכמה אנשים כשכל אחד יקבל כמות הקטנה מן השיעור החייב בחלה:
1. אם הקמח נקנה מכספה הפרטי, היא פטורה מלהפריש חלה[25]. ואף אם אפתה להם את העיסות בתנור אחד[26].
2. אם היא מוכרת להם את העיסה או אם הקמח נקנה מכספי הציבור - חייבת להפריש חלה[27].
בכל מקרה אם אשה לשה בצק בכמות החייבת בחלה וכוונתה לחלק לאחר האפיה - חייבת בחלה.

טו. יש נשים הנוהגות להפריש חלה במאפיה, כשכל אחת לוקחת בצק בכמות

22. כתב הבן איש-חי (שנה שניה פר' נח בהקדמה ד"ה והנה): "כי בהדלקת נרות שבת יהיה תיקון לחטא חוה ונסלח החטא... ולכן טוב שהאשה תפריש קודם הדלקה שתים או שלוש פרוטות לצדקה כדי שתהיה עזר וכפרה לסליחה על חטא חוה". וה"ה בהפרשת חלה ובנדה שהם מצוות המיוחדות לנשים מהטעם האמור.
23. בטעם הדבר ראה ב"ספר הלכה" (ח"א) לראשל"צ הגר"מ אליהו שליט"א.
24. ברמ"א (יו"ד סי' שכב סעי' ה בהג"ה) נאמר: "... ונוהגין להשליכה לתנור קודם שאופין הפת". ויש שכתבו שאין כוונת הרמ"א אלא לאפוקי ממהר"י וייל שחייב לעשות לה היסק בפני עצמה. עי' שש"כ (ח"ב פרק מב הע' נב). אולם לדעת הראשל"צ שליט"א כוונת הרמ"א היא שניתן לשורפה בתנור ואפילו בתבנית. ועי' זבחי צדק (יו"ד סי' קח ס"ק ג) בשם כנה"ג.
25. חלה (פ"א מ"ז). מהירושלמי (חלה פ"א ה"ה, מעשרות פ"ה ה"ג) עולה שלישה ע"מ לחלק מחשיבה את החתיכות כאילו נילושו כעיסות נפרדות שכל אחת קטנה משיעור החיוב; וכן פסק השו"ע (יו"ד סי' שכו סעי' ב).
26. כיון שלישה של אדם פרטי על מנת לחלק למספר אנשים, כמוה כלישת עיסות קטנות על ידי מספר אנשים. ועיסות אלה אינן יכולות להצטרף בסתם אלא אם אינם מקפידים על כך, כמבואר לקמן (הע' 31). לעניין צירוף בתנור עי' לקמן (סעי' כג והע' 39).
27. במשנה (חלה פ"א מ"ז) נאמר שנחתום אף שלש לחלק חייב להפריש חלה מהבצק. טעם הדבר נתבאר בירושלמי (שם ה"ה), שכיון שאם לא ימצא קונים, הוא ילוש בחזרה את כל החתיכות לעיסה שיש בה כדי חיוב חלה, לכך כוונתו הראשונה לחלק אינה יוצרת פטור. והוא הדין בכל מי שלש עיסה השייכת לציבור. וכן פסק השו"ע (סי' שכו סעי' ב) וע"ע פת"ש (ס"ק ב).

הדרושה (כשיעור חלה), כדי שתוכל לברך על ההפרשה. במקרה כזה על בעל המאפיה להקנות לכל אחת מהן את הבצק, ולא די למנותה כשליחתו[28].

5. דין צירוף בחלה

טז. דין צירוף להשלים לשיעור החייב בחלה קיים בין קודם האפייה ובין לאחריה. משום כך: עוגות או עוגיות השייכות לאדם אחד, ובכל אחת מהן אין שיעור המחייב חלה, אך הונחו בקערה אחת או שהונחו על השולחן וכוסו במפה אחת - יש להפריש מהן חלה בברכה אף אם אינן נוגעות אחת בשניה[29].

יז. עוגות המונחות בארון או במקרר - קיים ספק אם זה נחשב כצירוף, משום כך יש להפריש מהן חלה בלא ברכה[30].

יח. גם עוגות של מספר אנשים שהובאו לסעודת מצוה או מסיבה משותפת, מצטרפות לשיעור חלה (כפי התנאים שנתבארו בסעיפים הקודמים)[31]. במקרים אלו יש להפריש חלה בלא ברכה, שמא כבר הופרשה חלה מחלק מהעוגות[32].

יט. כמו כן עוגות שנתקבלו כמשלוח מנות - יש להפריש מהם חלה בלא ברכה

28. הב"ח (יו"ד סי' שכו ד"ה ויש נוהגים) והש"ך (שם ס"ק ד) כתבו שאין לעשות כן ויש לבטל את המנהג; וכל אשה שמברכת על חלקה, מברכת ברכה שאינה צריכה. מכיון שכל העיסה שהנשים לוקחות ממנה נילושה בבת אחת, הרי שחל עליה חיוב אחד ויש לפוטרה בברכה אחת. אולם לדעת שו"ת משאת בנימין (סי' א) מכיון שבעל המאפיה יודע בעת הלישה שתבואנה נשים להפריש מכל שיעור חיוב בנפרד, הרי שכבר בשעת הלישה חל חיוב חלה על כל חלק בנפרד, ואין בכך משום ברכה שאינה צריכה. ודייק זאת מהירושלמי (חלה פ"א ה"ה), שם נאמר שאם אדם פרטי לש עיסה ע"מ לחלקה לחלקים שאין בכ"א שיעור חיוב - כוונתו בעת הלישה יוצרת את הפטור; והוא הדין שלישה שמטרתה לחלק לכמה נשים כדי שיעור חיוב לכל אחת - יוצרת חיוב נפרד על כל חלק. וצירף לכך את הסברא שעל ידי כך הן זוכות לקיים בכל ערב שבת מצוות הפרשת חלה, וכן נקט הט"ז (יו"ד סי' שכו ס"ק ב). ומכל מקום יש להקנות לכל אחת את חלקה בכדי שהחיוב יחול על כל עיסה בנפרד.

29. חלה (פ"ב מ"ד), פסחים (מח ע"ב), נדה (ח ע"א), שו"ע (יו"ד סי' שכה סעי' א). בירושלמי (פ"ד ה"א) מבואר שבעיסות שנאפו בנפרד ומצרפים אותן על ידי סל וכדו', הדבר מועיל רק אם הן מאותו המין לעניין חלה, ולא כשהן משני מיני דגן שונים. וכך פסק השו"ע (סי' שכד סעי' א-ב).

30. להלכה כלי מצרף לשיעור חלה אבל קרקע הבית אינה מצרפת, וקיים ספק בפוסקים בדין תנור שקבוע בכותל וכדו'. משום כך יש להפריש במקרה כזה בלא ברכה: עי' חלת לחם (סי' ד ס"ק כא), דעת תורה (או"ח סי' תנז סעי' א ד"ה ובאמת), ועי' "אמונת עתיך" (9 עמ' 31).

31. אם התערבו עיסות של שני אנשים אין חיוב הפרשת חלה מהעיסה הגדולה אלא אם כן אינם מקפידים על התערובת: חלה (פ"ד מ"א), שו"ע (סי' שכה סעי' א). וכתב בספר חלת לחם (סי' ה סעי' יב) שעוגות של מספר אנשים שהובאו למסיבה - נחשבות כשל אדם אחד.

32. הסיבה שלא לברך היא שמא חלק מהאנשים הביאו עוגות שהופרשה מהם חלה, וייתכן שבלא עוגות אלו אין כמות החייבת בחלה.

מחמת הספק[33]. במקרים אלו די להפריש ממשלוח אחד על הכל, ואין צורך להפריש מכל משלוח לחוד[34] (וראה להלן סעי' כ).

כ. אבל כאשר קיבל מספר משלוחי מנות מכמה בני אדם שקיים ספק אם הפרישו חלה, אם יש בכל משלוח כמות המחוייבת בהפרשה, עדיף להפריש חלה מכל משלוח בנפרד.

כא. לחם אינו מצטרף עם עוגות לשיעור חלה. כמו כן עוגות מתוקות ומלוחות אינן מצטרפות לשיעור חלה, כיון שמקפידין שלא לערבן יחד[35].

כב. שולחן שאין לו שפה - אינו מצרף לשיעור חלה בימינו[36]. משום כך עיסות בצק בכמות הפחותה משיעור חלה, שנילושו בנפרד והונחו לאחר מכן על שולחן אחד, אינן מצטרפות לשיעור חלה אף אם הן נוגעות אחת בשניה. ואם נדבקו ביחד[37] או שכיסו אותם במפה אחת, הרי הן מצטרפות[38].

כג. גם תנור אינו מצרף לשיעור חלה בימינו. משום כך שתי עיסות שנילושו בנפרד ולא היה שיעור חלה בכל אחת מהן - יש לצרפן בסל אחד לאחר האפייה על

33. שמא נאפו בכמות גדולה והופרשה מהם חלה טרם שהביאו אותם למסיבה עם שאר העוגות. ועי' כף החיים (או"ח סי' רמב ס"ק כו).

34. נחלקו הפוסקים במקרה של עיסות מכמה מקומות האם ניתן להפריש מכל אחד בנפרד או ממשלוח אחד על הכל: לדעת הראשל"צ אין צורך להפריש מכל משלוח בנפרד אלא ממשלוח אחד על הכל - משום שקיימים כאן כמה ספיקות: א. שמא העוגות כלל לא התחייבו עד כה לא בלישה ולא על ידי צירוף. ב. שמא הצירוף נעשה במקרר או בארון שקיים ספק בהלכה אם צירוף כזה מחייב בהפרשת חלה כמבואר לעיל (סעי' טז והע' 30). ג. שמא השולח לש כמות גדולה והפריש ממנה חלה כדין וכמבואר בהע' הקודמת.

35. עי' חלת לחם (סי' ה שיירי ברכה ס"ק מה) שלחם ועוגות - לא מועיל בהם צירוף לחלה, היות שגם אדם אחד מקפיד על כך שהבצק של הלחם לא יתערב עם בצק העוגות שנילוש עם מרכיבים נוספים, והוא הדין במיני מאפה שמקפידים שלא לצרפם יחד.

36. הגמ' (פסחים מח ע"ב) נותרה בספק האם שולחן מצרף לחיוב חלה, והכריע הרמב"ם (הל' ביכורים פ"ז הט"ז) שבדאורייתא להחמיר, ובדרבנן להקל. מאידך השו"ע (יו"ד סי' שכה סעי' א) כתב בסתמא ששולחן בלי שפה אינו מצרף. ודייקו מדבריו שכוונתו להקל בכל מצב, משום שאף חלת הארץ בזמן הזה היא מדרבנן, כמבואר לקמן (חלת חו"ל סעי' א), ועי' ש"ך (ס"ק ב). אמנם בכה"ח (או"ח סי' תנז ס"ק כג) הובאה הדעה שבא"י יש להחמיר כיון שעיקרה מן התורה ולהפריש ללא ברכה, עי' ב"ח (שם ד"ה ואם נתנם) וערוה"ש (שם סעי' ד) בדעת הש"ך (שם). אך לדעת הראשל"צ שליט"א אין להחמיר.

37. עפ"י המשנה (חלה פ"ב מ"ד) שצירוף עיסות שלא בכלי הוא עד שיישוכו. בהגדרת "נשיכה" עי' אוצר מפרשי התלמוד (חלה עמ' שנו והע' 3).

38. שו"ע (יו"ד סי' שכה סעי' א), ואף שכתבה בשם יש מי שאומר, אין חולק בדבר: עי' ש"ך (שם ס"ק ה). ואף אם כיסה רק את החלק העליון זה נחשב כצירוף. כן כתב כה"ח (או"ח סי' תנז ס"ק כד). ועי' ביאור הלכה (סי' תנז ד"ה ויתן וד"ה והסל).

מנת לקיים מצות הפרשת חלה[39]. בצירוף סל אין צורך שהככרות תיגענה אחת בשניה[40].

כד. באפיית מצות יד, שהפרשת החלה נעשית לכתחילה על ידי צירוף המצות לאחר האפייה[41], אין צורך להוציא את המצות מהתנור ישירות לתוך כלי שמצרף לחלה (סל קערה או כיסוי במפה כדלעיל סעי' ד), אלא ניתן להניחן תחילה על השולחן, ולאחר מכן לצרפן בכלי המיועד לכך, ולהפריש חלה[42].

39. בגמ' (פסחים מח ע"ב) מובאות שתי דעות לגבי דברים המצרפים לחלה: לדעת רבי יהושע תנור מצרף, ולדעת רבי אליעזר סל מצרף, והלכה כרבי אליעזר. ונחלקו הפוסקים בדעת ר' אליעזר: לדעת הרמב"ן (הל' חלה דף כז) והרא"ש (הל' חלה סי' ה) ועוד ראשונים, כוונתו ששניהם מצרפים. אמנם בירושלמי (חלה פ"ב ה"ב) נראה שזו מחלוקת אמוראים וביאר הר"ש (חלה פ"ב מ"ב) שכוונת הירושלמי למחלוקת רבי אליעזר ורבי יהושע. והסיק הרשב"א (תורת הבית ש"ב) שכיון שהדבר בספק משום כך יש להחמיר בחלה דאורייתא ולהקל בחלה דרבנן. ואילו מדברי הרמב"ם (הל' ביכורים פ"ז הט"ז) משמע שפשיטא ליה שלדעת רבי אליעזר תנור אינו מצרף. בביאור דבריו עי' ברדב"ז (שם) ובכס"מ (שם), מראה"פ (חלה פ"ב ה"ב ד"ה והוא שנשכו), חלת לחם (סי' ד סעי' ו וס"ק כא-כב). למעשה כתב הכס"מ (הל' ביכורים שם) שכיון שבזה"ז גם בא"י חיוב חלה הוא מדרבנן, אין לחוש להפריש מעיסות שנצטרפו בתנור בלבד. וכן נראה מדברי הטור והשו"ע (יו"ד סי' שכה) שהשמיטו דין של צירוף בתנור, וכך נקט הגר"א (שם ס"ק ג). ועי' אוצר מפרשי התלמוד (חלה פ"ב מ"ד עמ' שסז-שע ושם בהע' 61-63), שו"ת שארית ישראל (סי' לג).

40. כן כתבו הר"ש (חלה פ"ד מ"א ד"ה ובזמן), ב"ח (או"ח סי' תנז ד"ה ומה שכתב טוב), ועי' אוצר מפרשי התלמוד (חלה פ"ב מ"ד עמ' שעג-שעד והע' 76-78).

41. עפ"י הגמ' (פסחים מח ע"ב), וכנפסק בשו"ע (או"ח סי' תנו סעי' א) הדרך הטובה בלישת המצות היא ללוש את הבצק בכמויות הקטנות משיעור חלה, בכדי שלא יבואו לידי חימוץ. אמנם במצבים מסויימים, שיש הרבה אנשים העוסקים במלאכה - יש מקילים: עי' משנ"ב (שם ס"ק ז).

42. דעת השאילתות (פר' צו סוף שאילתא עג) היא שצירוף סל מועיל דווקא כשרודה פת חמה מהתנור לתוך הסל. ומשמע שאם יניחו את הלחם לאחר האפייה על מקום שאינו מצרף - שוב לא נוכל להתייחס אליהם כאילו נאפו יחד ולא יוכלו להצטרף לשיעור חלה. וכן הובא בספר החינוך (מצווה שפה) בשם מורו בשם י"א, וכן באור זרוע (סי' רכז ורל) בשם י"א. ועי' בהעמק שאלה (שם אות יא) שביאר שלדעה זו צירוף הסל מועיל כהמשך גמר המלאכה של הלחם, והביא ראיה לשיטה זו מרש"י (נדה ח ע"א, פסחים מח ע"ב ד"ה אמר). אך כפי הנראה מדעת ספר החינוך (שם) והאו"ז (שם) אין לנקוט כשיטה זו. וכן דייק בהעמק שאלה (שם) מלשון הרמב"ם (הל' ביכורים פ"ו הט"ז) והתוס' (פסחים מו ע"ב ד"ה הואיל). ועי' שו"ת רב פעלים (ח"ד יו"ד סי' לו), כה"ח (או"ח סי' תנז ס"ק כג). ועי' להגרי"ז מינצברג זצ"ל (שו"ת שארית ישראל סי' לג).

6. חלת חו"ל

כה. חיוב חלה בחו"ל הוא מדרבנן בכל זמן. ובזמן הזה אף בארץ ישראל החיוב הוא מדרבנן, משום שהחיוב מן התורה מותנה בכך שכל עם ישראל יושב בארץ[43].

כו. לפי מנהג הספרדים יש להפריש בחו"ל שתי חלות גם בזמן הזה, אך אין למחות במקילים[44].

7. הפרשת חלה בשבת ולאחר הפסח

כז. הרוצה להפריש חלה ולהשאיר את הככר שלימה - כגון שאפה חלות לשבת ושכח להפריש מהעיסה, ורוצה שהן תישארנה שלימות - יאמר מערב שבת, שהחתיכה שתישאר בסוף הככרות תיעשה "חלה"[45]. ובשבת עצמה אינו צריך לומר את נוסח הפרשת-חלה אלא לשייר חתיכה בסוף האוכל.
והוא הדין שיכול לומר את נוסח הפרשת-חלה מערב שבת ולהתנות שהוא יחול

43. עפ"י כתובות (כה ע"א), נדה (מז ע"א), וכפסק הרמב"ם (הל' ביכורים פ"ה ה"ה) והשו"ע (יו"ד סי' שכב סעי' ב). בירושלמי (חלה פ"ד ה"ד) משמע שגם בזה"ז חיוב חלה הוא מדאורייתא, ודנו המפרשים בדבריו. עי' בהרחבה אוצר מפרשי התלמוד (חלה פ"ד מ"ח עמ' תשכט-תשל).

44. במשנה (חלה פ"ד מ"ח) נאמר שבחו"ל תיקנו חכמים להפריש שתי חלות: החלה העיקרית נשרפת כיון שהיא טמאה בטומאת ארץ העמים, והשניה נאכלת בכדי שלא תישכח תורת חלה בחו"ל, או מהטעם שלא יאמרו שגם בא"י יש מצווה לשרוף את החלה. עי' בכורות (כז ע"א), ירושלמי (חלה פ"ד ה"ד), רמב"ם (הל' ביכורים פ"ה ה"ז), שו"ע (יו"ד סי' שכב סעי' ד). בביאור השיטות השונות עי' בהרחבה אוצר מפרשי התלמוד (חלה עמ' תשכה-תשכו).
ונחלקו הראשונים מה הדין בזה"ז: לדעת הבה"ג (הל' חלה דף טז ע"ב) יש להפריש רק חלה אחת, כיון שבזה"ז גם חלת א"י נשרפת. מאידך לדעת הרא"ש (חולין פ"ח סי' ד) גם כיום מפרישים בחו"ל שתי חלות, כיון שגם בא"י החלה נשרפת, ועלולים תושבי חו"ל שלא להפריש שם כלל, אם לא נפריש שם אחת לאכילה. וכן פסקו הרמב"ם (הל' ביכורים פ"ה ה"ח) והשו"ע (סי' שכב סעי' ד). אלא שלדעתם אם יש כהן קטן או גדול שטבל מטומאת קרי די להפריש חלה אחת ולתיתה לו.
הרמ"א (שם סעי' ה בהג"ה) כתב שהמנהג להפריש חלה אחת ולשורפה, ושני טעמים נאמרו:
א. שאם נפריש חלה אחת לאכילה, לא תמיד יקפידו על שמירתה עד שימצא כהן ראוי, וכהן קטן עלול לנהוג בה בביזיון. כן כתבו הרדב"ז (ח"ג סי' תתסד) והש"ך (שם ס"ק ט).
ב. שאין אנו יודעים מיהו כהן אמיתי. כן כתבו הט"ז (ס"ק ה) והש"ך (ס"ק ט) בשם המהרש"ל (חולין פ"ח סי' ס). אולם הפת"ש (שם ס"ק ג) הביא פוסקים שדחו את הסברא השניה.
ועי' אוצר מפרשי התלמוד (חלה פ"ד עמ' תשכז הע' 82-77), אמונת עתיך (גליון מס' 5 עמ' 17), והתורה והארץ (ח"ד עמ' 285-266).
לדעת הראשל"צ, הספרדים בחו"ל צריכים לנהוג כפי המופיע ב"צדה לדרך" (מאמר א כלל ה, הובא באוצר מפרשי התלמוד - חלה - עמ' תשכז הע' 77), שבספרד נהגו להפריש שתי חלות. אך אין למחות במקילים כדעת רמ"א, שכיום לא נהגו להפריש שם שתי חלות, ויש להם על מי לסמוך.

45. הפרשה זו מועילה עפ"י הכלל שבדרבנן אומרים "יש ברירה", וכפי שפסק השו"ע (יו"ד סי' שלא

על מה שיפריש בשבת, במקרה זה עליו להסיר את ה"חלה" לפני שאוכל, ואינו צריך לחזור על נוסח הפרשת חלה בשבת עצמה[46].

כח. במקרים אלו נעשית החתיכה שנשארת ל"מוקצה", ואסור לטלטלה בשבת[47]. על כן עדיף לסמן את המקום שממנו ואילך יחול עליו שם "חלה", עוד בטרם שהוא פורס את ה"לחם-משנה", ולבסוף להשאיר חתיכה גדולה יותר מהסימון, כך שגם החלה תהיה מותרת בטלטול[48].

כט. שמרים של חמץ שנמכרו לגוי לפני הפסח, ולאחר הפסח התפיחו בהם בצק - קיים ספק כיצד להפריש חלה מעיסה זו[49], לכן עדיף שלא לקנותם, ואם קנה יפריש חלה מארבע קצוות העיסה כשהחתיכה המיועדת להפרשה תהיה גדולה מכמות השמרים שבעיסה[50].

סעי' יא) לעניין תרו"מ בזה"ז. ומכיון שגם לגבי חלה ההלכה היא שחיובה בזה"ז הוא מדרבנן (לעיל סעי' א), הרי שניתן להפריש חלה מער"ש על ידי ברירה. ועי' "שמירת שבת כהלכתה" (ח"א פרק יא סעי' כד).

46. הפרשה זו היא הפרשה על תנאי מערב שבת, והיא אפשרית גם בטבל ודאי בפירות שלו. לגבי אמירת הנוסח בשבת פעם נוספת, לדעת הירושלמי (דמאי פ"ז ה"א) צריך לומר את הנוסח גם בשבת. ונפסק כך ברמב"ם (הל' מעשר פ"ט ה"ט). לדעת הראשל"צ שליט"א אין צורך לומר בשבת את הנוסח, והמנהג לסמוך בזה על דעת הריבמ"ץ (דמאי פ"א מ"א ד"ה המזמן), הגר"א (לירושלמי שם ד"ה אידחי) ופאה"ש (סי' יד סעי' יא בהגה ובביש"ר שם ס"ק כב). ועי' לעיל (הל' תרו"מ פרק א סעי' ט-יג).

47. ככל דבר שאינו ראוי לאדם ולבהמה שנחשב ל"מוקצה מחמת גופו": עפ"י שו"ע (או"ח סי' שח סעי' ז) - והרי אינה ראויה לאכילה מחמת איסור אכילת תרומה, עי' משנ"ב (סי' תקו ס"ק כט), "שמירת שבת כהלכתה" (פרק יא הע' עב).

48. כדין קליפות או עצמות שיש עליהן שאריות אוכל שמותרות בטלטול מחמת האוכל המחובר אליהן, שו"ע (שם). כמו כן אם יחתוך בדיוק עד היכן שסימן הרי שיש כאן חשש "בורר". ועי' "שמירת שבת כהלכתה" (ח"א פרק יא סעי' טז והע' סו, והע' עב בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל).

49. מקור הדין שעיסה של גוי פטורה מהפרשת חלה הוא בגמ' (מנחות סז ע"א): "עריסותיכם - ולא עיסת נכרי..." ונפסק להלכה בשו"ע (יו"ד סי' של סעי' א). במקרה של תערובת שמרים של חיוב בתוך עיסה שכבר נפטרה מבואר במשנה (חלה פ"ג מ"ח) שניתן להפריש מיניה וביה כשאין אפשרות אחרת, וכך נפסק בשו"ע (יו"ד סי' שכד סעי' יא). וכתב הטור (סי' שכד בשם רבינו פרץ) שהוא הדין בשמרים שנקנו מנכרי במוצאי פסח על מנת לאפות בהם בצק, ואין בכך הפרשה מפטור על החיוב.

אמנם באורחות חיים (הל' חלה סי' יז הובא בבדק הבית שם ד"ה ומ"ש בשם רבינו פרץ) כתב שיש לסמוך על הפרשה מיניה וביה רק בשעת הדחק. ובשו"ת תרוה"ד (סי' קצ) כתב שבמקרה של תערובת שמרים של נכרי לא ניתן לסמוך על הפרשה מיניה וביה אלא יש צורך להפריש כמות הגדולה יותר מכמות השמרים שנתערבו בעיסה. או להכין עיסה החייבת בחלה ולקרב אותה לעיסת התערובת על מנת שהחלק החייב שבה יצטרף לעיסת החיוב.

50. התועלת בהפרשה מארבע מקומות שונים ולקיחת כמות הגדולה מהשמרים, כיון שיודעים בוודאות שאחת מהחלות שהופרשה היא בוודאי מחיוב על חיוב, ואינה החתיכה של השמרים שפטורים מחלה.